

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

ANALÝZA UŽÍVÁNÍ SLOVES MÍT A BÝT V ČEŠTINĚ NA ZÁKLADĚ KORPUSOVÝCH DAT.

Diplomová práce

Studijní program: N7504 – Učitelství pro střední školy
Studijní obory: 7503T045 – Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy
7504T243 – Učitelství českého jazyka a literatury

Autor práce: **Bc. Hana Plocová**
Vedoucí práce: Mgr. Svatava Škodová, Ph.D.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Hana Plocová
Osobní číslo: P12000802
Studijní program: N7504 Učitelství pro střední školy
Studijní obory: Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy
Učitelství českého jazyka a literatury
Název tématu: Analýza užívání sloves MÍT a BÝT v češtině na základě korpusových dat.
Zadávající katedra: Katedra českého jazyka a literatury

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka se bude v průběhu příprav a vypracovávání řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucí práce a bude svou práci s vedoucí práce pravidelně konzultovat. Studentka stanoví hypotézy, prostuduje literaturu, provede korpusové zkoumání a vyhodnotí výsledky, práci připraví k obhajobě.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

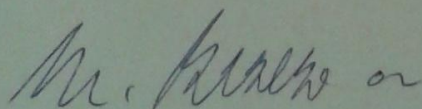
- DOČEKAL, Mojmír; KARLÍK, Petr; ZMRZLÍKOVÁ, Jana. Czech in Generative Grammar. Mnichov : Lincom, 2007.
- FROMM, Erich. Mít, nebo být. Praha : Aurora, 2001.
- GREPL, Miroslav. Příruční mluvnice češtiny. Praha : NLN, 1995.
- KARLÍK, Petr. Encyklopedický slovník češtiny. Praha : NLN, 2002.
- KOPEČNÝ, František. Základy české skladby. Praha : SPN, 1962.
- MARVANOVÁ, Mira. Aspekty slovanského "mít" v gramatice : rigorózní práce. Praha : Univerzita Karlova, Ústav slavistických a východoevropských studií, 2008. Vedoucí práce František Čermák.
- ŠMILAUER, Vladimír. Nauka o českém jazyku. Praha : SPN, 1974.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Svatava Škodová, Ph.D.
Katedra českého jazyka a literatury

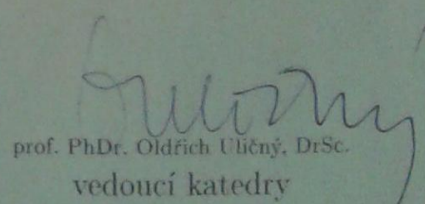
Datum zadání diplomové práce: 30. dubna 2013

Termín odevzdání diplomové práce: 30. dubna 2014

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2013

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Děkuji Mgr. Svatavě Škodové Ph.D. za všechny cenné rady a doporučení. Vážím si také její ochoty a vstřícného přístupu. Uvědomuji si, že někdy to se mnou nebylo lehké.

Mojí skvělé rodině děkuji za pomoc a podporu v těžkých chvílích. Všem ostatním, se kterými jsem se v době psaní diplomové práce vídala, děkuji za trpělivost a pochopení.

Anotace

Diplomová práce se zabývá porovnáním užívání sloves *mít* a *být* v případech, ve kterých je možné považovat konstrukce využívající těchto sloves za synonymní. Teoretická část shrnuje způsoby užívání sloves *být* a *mít* a zdůrazňuje jejich roli při utváření syntaktických sloves. Praktickou část tvoří analýza, ve které je na základě dat z Českého národního korpusu srovnáno 56 spojení, v nichž být a mít stojí v opozici.

Klíčová slova: mít, být, synonymie, korpus

Annotation

The diploma thesis deals with the comparison of usage of verbs to have and to be in cases in which the constructions that are using these verbs could be considered synonymous. The theoretical part summarizes the ways of using verbs to be and to have and emphasis their role in the process of creating syntactic verbs. The practical part is formed of the analysis. In the analysis is compared 56 units, in which the verbs to be and to have stand in opposition.

Key words: to have, to be, synonyms, corpora

Obsah

1	Úvod	12
2	Inspirace diplomové práce.....	13
2.1	Jazyková analýza Ericha Fromma.....	13
2.2	Výzkum založený na Frommových myšlenkách	15
3	Zařazení sloves mít a být.....	16
3.1	Predikátory	16
3.1.1	Syntaktická slovesa	17
4	Sloveso být	19
5	Sloveso mít	21
6	Synonymie	23
6.1	Míra synonymie	23
7	Výběr dat	25
7.1	Tezaury.....	25
8	Práce s daty.....	27
8.1	Tvorba dotazů.....	28
8.2	Seřazení spojení do tabulek.....	30
8.3	Systém srovnávání synonymních výrazů	31
8.4	Tvary slov započítávané do analýzy	33
8.4.1	Nespisovnost.....	33
8.4.2	Stupně přídavných jmen	33
8.4.3	Dlouhé a krátké varianty participiálních tvarů v přísudku	33
8.5	Závěrečná práce s daty	34
9	Výsledky analýzy	35
9.1	mít alibi // být nevinný	36
9.2	mít bobky // být vystrašený	36

9.3	mít depresi // být depresivní	37
9.4	mít dilema // být nerozhodný	38
9.5	mít dispozici k // být náchylný	39
9.6	mít dispozici k // být predisponován	40
9.7	mít dispozici k // být předpojatý.....	40
9.8	mít dost // být syt.....	41
9.9	mít ducha // být inteligentní	42
9.10	mít důležitost // být důležité	43
9.11	mít fret // být chudý	44
9.12	mít halucinace // být duševně nemocný	45
9.13	mít hojnost // být bohatý na.....	46
9.14	mít kaz // být vadný	47
9.15	mít kuráž // být odvážný.....	47
9.16	mít manželku // být ženatý	48
9.17	mít mouchy // být nedokonalý.....	49
9.18	mít nadání // být nadaný	50
9.19	mít nadání // být rozený.....	51
9.20	mít nadbytek // být bohatý na.....	52
9.21	mít nakoupeno // být pod vlivem drogy	52
9.22	mít nakoupeno // být podnapilý.....	53
9.23	mít nahnáno // být vystrašený	53
9.24	mít nahnáno // být zbabělec.....	54
9.25	nemít náladu // být neduživý	54
9.26	mít nárok // být oprávněno	55
9.27	mít náskok // být prozíravý	56
9.28	mít nedostatky // být nedokonalý	56
9.29	mít nutkání // být motivován	57

9.30	mít obavy // být pesimistický	58
9.31	mít odvalu // být odvážný	59
9.32	mít opici // být opilý	60
9.33	mít opičku // být podnapilý	60
9.34	mít páru // být silný	61
9.35	mít péči // být pečlivý	61
9.36	mít pochopa // být inteligentní	62
9.37	mít pochopení // být přístupný	63
9.38	nemít práci // být nefunkční	64
9.39	nemít práci // být nezaměstnaný	65
9.40	mít průšvih // být v nesnázích	66
9.41	mít přehled // být informovaný	66
9.42	mít převahu // být nadřazený	67
9.43	mít respekt // být vážený	68
9.44	mít roupy // být rozmarný	69
9.45	mít rozlohu // být dlouhý	70
9.46	mít strach // být pesimistický	71
9.47	mít strpení // být trpělivý	71
9.48	mít špičku // být podnapilý	72
9.49	mít váhu // být důležité	73
9.50	mít ve zvyku // být nacvičený	74
9.51	mít ve zvyku // být zvyklý	75
9.52	mít velikost // být dlouhý	76
9.53	mít velké slovo // být autoritou	77
9.54	mít vytříbený vkus // být znalec	78
9.55	mít za povinnost // být povinností	78
9.56	mít za povinnost // být vázaný	79

10	Shrnutí výsledků.....	80
11	Závěr.....	81
12	Seznam literatury a zdrojů.....	84
13	Seznam příloh.....	86

Seznam tabulek a grafů

Tabulka 1: Ukázka odpovídajících spojení	27
Tabulka 2: Ukázka tagů pro Bonito v případě slovesa <i>mít</i>	28
Tabulka 3: Ukázka tagů pro Bonito v případě slovesa <i>být</i>	28
Tabulka 4: Porovnání celkového počtu výskytů	30
Tabulka 5: Ukázka rozložení dat při analýze	30
Tabulka 6: Ukázka rozložení dat výsledků	34
Tabulka 7: Výsledky pro <i>mít alibi</i> a <i>být nevinný</i>	36
Tabulka 8: Výsledky pro <i>mít bobky</i> a <i>být vystrašený</i>	36
Tabulka 9: Výsledky pro <i>mít depresi</i> a <i>být depresivní</i>	37
Tabulka 10: Výsledky pro <i>mít dilema</i> a <i>být nerozhodný</i>	38
Tabulka 11: Výsledky pro <i>mít dispozici k</i> a <i>být náchylný</i>	39
Tabulka 12: Výsledky pro <i>mít dispozici k</i> a <i>být predisponován</i>	40
Tabulka 13: Výsledky pro <i>mít dispozici k</i> a <i>být předpojatý</i>	40
Tabulka 14: Výsledky pro <i>mít dost</i> a <i>být syt</i>	41
Tabulka 15: Výsledky pro <i>mít ducha</i> a <i>být inteligentní</i>	42
Tabulka 16: Výsledky pro <i>mít důležitost</i> a <i>být důležité</i>	43
Tabulka 17: Výsledky pro <i>mít fret</i> a <i>být chudý</i>	44
Tabulka 18: Výsledky pro <i>mít halucinace</i> a <i>být duševně nemocný</i>	45
Tabulka 19: Výsledky pro <i>mít hojnost</i> a <i>být bohatý na</i>	46
Tabulka 20: Výsledky pro <i>mít kaz</i> a <i>být vadný</i>	47
Tabulka 21: Výsledky pro <i>mít kuráž</i> a <i>být odvážný</i>	47
Tabulka 22: Výsledky pro <i>mít manželku</i> a <i>být ženatý</i>	48
Tabulka 23: Výsledky pro <i>mít mouchy</i> a <i>být nedokonalý</i>	49
Tabulka 24: Výsledky pro <i>mít nadání</i> a <i>být nadaný</i>	50
Tabulka 25: Výsledky pro <i>mít nadání</i> a <i>být rozený</i>	51
Tabulka 26: Výsledky pro <i>mít nadbytek</i> a <i>být bohatý na</i>	52
Tabulka 27: Výsledky pro <i>mít nakoupeno</i> a <i>být pod vlivem drogy</i>	52
Tabulka 28: Výsledky pro <i>mít nakoupeno</i> a <i>být podnapilý</i>	53
Tabulka 29: Výsledky pro <i>mít nahnáno</i> a <i>být vystrašený</i>	53
Tabulka 30: Výsledky pro <i>mít nahnáno</i> a <i>být zbabělec</i>	54
Tabulka 31: Výsledky pro <i>nemít náladu</i> a <i>být neduživý</i>	54
Tabulka 32: Výsledky pro <i>mít nárok</i> a <i>být oprávněno</i>	55

Tabulka 33: Výsledky pro <i>mít náskok</i> a <i>být prozíravý</i>	56
Tabulka 34: Výsledky pro <i>mít nedostatky</i> a <i>být nedokonalý</i>	56
Tabulka 35: Výsledky pro <i>mít nutkání</i> a <i>být motivován</i>	57
Tabulka 36: Výsledky pro <i>mít obavy</i> a <i>být pesimistický</i>	58
Tabulka 37: Výsledky pro <i>mít odvalu</i> a <i>být odvážný</i>	59
Tabulka 38: Výsledky pro <i>mít opici</i> a <i>být opilý</i>	60
Tabulka 39: Výsledky pro <i>mít opičku</i> a <i>být podnapilý</i>	60
Tabulka 40: Výsledky pro <i>mít páru</i> a <i>být silný</i>	61
Tabulka 41: Výsledky pro <i>mít péči</i> a <i>být pečlivý</i>	61
Tabulka 42: Výsledky pro <i>mít pochopa</i> a <i>být inteligentní</i>	62
Tabulka 43: Výsledky pro <i>mít pochopení</i> a <i>být přístupný</i>	63
Tabulka 44: Výsledky pro <i>nemít práci</i> a <i>být nefunkční</i>	64
Tabulka 45: Výsledky pro <i>nemít práci</i> a <i>být nezaměstnaný</i>	65
Tabulka 46: Výsledky pro <i>mít průšvih</i> a <i>být v nesnázích</i>	66
Tabulka 47: Výsledky pro <i>mít přehled</i> a <i>být informovaný</i>	66
Tabulka 48: Výsledky pro <i>mít převahu</i> a <i>být nadřazený</i>	67
Tabulka 49: Výsledky pro <i>mít respekt</i> a <i>být vážený</i>	68
Tabulka 50: Výsledky pro <i>mít roupy</i> a <i>být rozmarný</i>	69
Tabulka 51: Výsledky pro <i>mít rozlohu</i> a <i>být dlouhý</i>	70
Tabulka 52: Výsledky pro <i>mít strach</i> a <i>být pesimistický</i>	71
Tabulka 53: Výsledky pro <i>mít strpení</i> a <i>být trpělivý</i>	71
Tabulka 54: Výsledky pro <i>mít špičku</i> a <i>být podnapilý</i>	72
Tabulka 55: Výsledky pro <i>mít váhu</i> a <i>být důležité</i>	73
Tabulka 56: Výsledky pro <i>mít ve zvyku</i> a <i>být nacvičený</i>	74
Tabulka 57: Výsledky pro <i>mít ve zvyku</i> a <i>být zvyklý</i>	75
Tabulka 58: Výsledky pro <i>mít velikost</i> a <i>být dlouhý</i>	76
Tabulka 59: Výsledky pro <i>mít velké slovo</i> a <i>být autoritou</i>	77
Tabulka 60: Výsledky pro <i>mít vytríbený vkus</i> a <i>být znalec</i>	78
Tabulka 61: Výsledky pro <i>mít za povinnost</i> a <i>být povinností</i>	78
Tabulka 62: Výsledky pro <i>mít za povinnost</i> a <i>být vázaný</i>	79
Graf 1: Konečné porovnání slovesa <i>mít</i> a <i>být</i>	80

1 Úvod

Na stránkách své diplomové práce jsem se pokusila popsat vztahy mezi slovesy *mít* a *být* v češtině. Samotné práci předcházelo zamyšlení nad tím, jestli tato slovesa, která obě patří k nejfrekventovanějším slovům české slovní zásoby, nemohou být v mnoha případech sobě navzájem konkurenty, jestli neexistují situace, v nichž uživatel jazyka volí mezi variantou se slovesem *být* a variantou se slovesem *mít* a nakonec se na základě jistých faktorů k jedné z nich přikloní. Budu-li konkrétnější, příkladem takové opozice může být snaha o vyjádření toho, že muž je seslán se svou ženou. Situace se dá popsat buď tak, že dotyčný *je ženatý*, nebo že *má manželku*. Volba přesných jazykových prostředků je čistě na uvážení konkrétního mluvčího. Podobně je tomu například při popisu toho, že osoba zrovna není v žádném zaměstnaneckém poměru. Lze říct, že buď *nemá práci*, nebo že *je nezaměstnaná*.

Vedena touto zajímavou myšlenkou, rozhodla jsem se vypracovat analýzu, která si klade za cíl přinést jednoznačnou odpověď na otázku využití a konkurence sloves *mít* a *být* v češtině, a to na základě dat dostupných v Českém národním korpusu. V rámci této analýzy se budu zabývat kontexty, v nichž slovesa *mít* a *být* stojí, většinou v pozici spony, proti sobě a rozhodnu, která z variant vyjádření téže skutečnosti je častější.

Práce bude probíhat tak, že nejprve vyberu vhodná data, která následně podrobím analýze. Analýza se bude skládat z několika částí. Zaprvé vyhledám jednotlivé tvary spojení pomocí nástrojů korpusu (především programu Bonito). Obdržená data pro každou významovou jednotku vzájemně srovnám, a určím, která varianta převažuje. Po dokončení této fáze plánuji sumarizovat výsledky jednotlivých spojení a vyslovit, které z dvojice sloves *mít* a *být* u analyzovaných spojení v užívání převažuje.

2 Inspirace diplomové práce

Inspiračním zdrojem pro zamyšlení nad problematikou užívání sloves *mít* a *být* v češtině byla kniha *Mít, nebo být*, která poprvé vyšla ve Švýcarsku v roce 1976 a u nás se prvního vydání dočkala roku 1994. Autorem této filosoficky laděné publikace je původem německý sociolog a filosof Erich Fromm, který na necelých stech stránkách rozpracovává otázku přeměny soudobé společnosti. Fromm tvrdí, že v posledním století se, převážně v Evropě, výrazně zvýšil počet lidí, kteří se orientují na hmotné statky a vyžívají se v konzumním způsobu života. V důsledku tohoto směřování zůstávají duševno, prožívání a nehmataelné potřeby jedince mimo hlavní zájem a postupně opouštějí každodenní život.

Fromm rozlišuje dvě protichůdné polohy, tzv. mody, jejichž pomocí popisuje společenský vývoj. Modus vlastnění reprezentuje touhu po hromadění majetku a peněz, snahu neustále získávat větší moc. Na druhé straně modus bytí je duševní stránkou života, jeho nehmotnou složkou, která se projevuje skrze naše pocity. Fromm říká, že *„vlastnění a bytí jsou dva základní způsoby prožívání, respektive síly, které určují rozdíly mezi charaktery jednotlivců i mezi různými typy společenského charakteru.“*¹ V současnosti jsou tyto síly podle knihy *Mít, nebo být* v nerovnováze, protože lidé upřednostňují modus vlastnění.

2.1 Jazyková analýza Ericha Fromma

Fromm poukazuje na to, že pokud probíhají celospolečenské změny, které vychází z určité specifické obměny způsobu uvažování jednotlivců o nich samých a o okolí, v němž se pohybují, musí tyto změny zákonitě být patrné i na půdě jazyků, neboť jazyk je jedním z nejpřesnějších dokladů o stavu společnosti a jejím případném odklonu od tradičního způsobu života.

Fromm se otázce jazyka v krátkosti věnuje a poukazuje na to, že jazykové změny zapříčiněné přesunem zájmu od prožívání k vlastnění probíhají dle jeho pozorování převážně v západních jazycích a že jsou velmi významné. Jedním z takových novodobých jevů je údajně častěji se vyskytující spojení slovesa *mít* s abstraktním

---

¹ FROMM, Erich. *Mít, nebo být*. Praha : Aurora, 2001, s. 20.

podstatným jménem, např. *mám ideu* namísto *představuji si* nebo *mám problém* namísto *trápím se* či *mám šťastné manželství* namísto *jsem šťastně ženatý*².

Autor se zaměřuje také na srovnání sloves, která v západních jazycích představují přímou konfrontaci modu bytí a vlastnění, tedy slovesy *být* a *mít*. V knize je formulováno několik tezí, které shrnují pohled na tuto problematiku a specifikují odlišnosti mezi oběma slovesy:

„1. Slovesy *BÝT* a *MÍT* nemyslím určitá jednotlivá označení subjektu, jako jsou konstatování: ‚mám vůz‘ nebo ‚jsem bílý‘ či ‚jsem šťastný‘. Míním tím dva základní způsoby existence, dva odlišné druhy orientace vůči světu, dva odlišné druhy charakterové struktury, z nichž ten, který převládá, určuje celek lidského myšlení, cítění a jednání.

2. V existenci orientované na *mít* je můj vztah ke světu vztahem přivlastňovacím a majetnickým, v němž já chci učinit každého a všechno včetně sebe sama svým majetkem.

3. V existenci orientované na *bytí* musíme rozlišit dvě formy bytí. Jedna je opakem vlastnění /... / a znamená živý, opravdový vztah ke světu. Druhá forma bytí je opakem jevu a týká se pravé podstaty, pravé skutečnosti osoby či věci v protikladu ke klamnému zdání,“.

Je třeba ještě dodat, že Fromm sice provádí jakousi skromnou jazykovou analýzu, jeho výzkum ovšem není opřen o žádná relevantní data. Odvolává se pouze na příklady dnešní běžné mluvy³, které ale zdaleka nemusí být reprezentativní. Navíc lze namítat, že trend, který Fromm předpokládá, nelze na základě pozorování jednoho jazyka přičíst všem ostatním evropským jazykům. Je pravděpodobné, že pokud by k nějakým změnám skutečně docházelo, hloubka změny by se odvíjela od typologického zařazení daného jazyka a dalších specifických faktorů. Pokusím se tedy podložit Frommova tvrzení vlastním výzkumem.

---

² FROMM, Erich. *Mít, nebo být*. Praha : Aurora, 2001, s. 25.

³ FROMM, Erich. *Mít, nebo být*. Praha : Aurora, 2001, s. 25.

2.2 Výzkum založený na Frommových myšlenkách

I v případě, že se oprostíme od filosofického pozadí, jež v užívání určitého slovesa spatřuje hlubší smysl a předpokládá společenskovědný význam, stále můžeme operovat s tím, že v jazyce existují dvě možnosti, jak vyjádřit jednu skutečnost. Tyto možnosti nejsou rovnocenné a jejich distribuce se s ohledem k jejich vzájemnému poměru v běžné řeči i psaných projevech během posledních let mohla změnit.

Výzkum prezentovaný v diplomové práci vychází z Frommova pohledu na otázku dvou souběžných variant vyjádření téhož. Analýza užívání sloves *být* a *mít*, které reprezentují módy tak, jak o nich Fromm pojednává, by nám měla ukázat, zda jsou Frommovy teze o převaze modu vlastnění založeny na pravdivých předpokladech a jestli opravdu v jednom ze současných evropských jazyků převládají spojení se slovesem *mít* nad spojeními se slovesem *být*.

3 Zařazení sloves mít a být

Sloveso *být* i sloveso *mít* patří k jedněm z nejpoužívanějších slov v českém jazyce. Podle Frekvenčního slovníku češtiny⁴ je sloveso *mít* na 12. místě v pořadí slov podle frekvence a sloveso *být* dokonce na místě 4. Stabilní postavení obou sloves při výběru jazykových prostředků potvrzuje i fakt, že stejnou pozici zastává *mít* i *být* jak z hlediska absolutní frekvence, tedy počtu všech výskytů daného slova v korpusu, tak i z pohledu průměrné redukované frekvence, která se, zjednodušeně řečeno, zaměřuje na přepočítání absolutního počtu výskytů tak, aby se eliminovaly případy, kdy se slovo vyskytuje sice hojně, ale například jen v omezeném počtu odborných textů.

Být i *mít* mají mnohá využití, která se odvíjejí od různých funkcí, jež ve větách plní. Problematikou posuzování úlohy sloves ve větě se zabývá např. Petr Karlík, který tvrdí, že slovesa můžeme popisovat na třech různých rovinách.⁵ Za prvé na ně můžeme nahlédnout z hlediska slovnědruhového, kdy zdůrazňujeme sloveso jako jeden ze slovních druhů. Druhou možností je zdůrazňovat funkční úlohu slovesa, tj. jeho roli predikátu (přísudku). A za třetí z hlediska můžeme posuzovat slovesa z hlediska významového, kdy se hovoří o takzvaném predikátoru, tj. výrazu reflektujícím různé mimojazykové složky přítomné během komunikace. Významová stránka nás zajímá nejvíce, a proto se na predikátory zaměřím důkladněji.

3.1 Predikátory

Podle Encyklopedického slovníku češtiny lze predikátory rozdělit na několik druhů - epistemický predikátor slouží k vyjádření jistotní modalit (*Domnívám se / Jsem přesvědčen*). Predikátor evaluační hodnotí situaci z hlediska mluvčího (*Je správně, že ... / Nesluší se, abys ...*). Predikátor prereferenční je označení pro vyjádření preference mluvčího (*Chtěl bych / Těší mě*)⁶.

Aby ovšem sloveso mohlo tlumočit vše, co jeho prostřednictvím mluvčí zamýšlel sdělit, musí být schopno vyjádřit několik skutečností⁷. Je nutné, aby reflektovalo moment promluvy, tzn. ukazovalo začlenění děje do času (*spal – spí – bude spát*). Dále

⁴ ČERMÁK, František; KŘEN, Michal. *Frekvenční slovník češtiny*. Praha : NLN, 2004.

⁵ KARLÍK, Petr. *Syntaktické sloveso. Naše řeč*. 1996, ročník 79, č. 2, s. 66–72.

⁶ KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : NLN, 2002, s. 340-341.

⁷ KARLÍK, Petr. *Syntaktické sloveso. Naše řeč*. 1996, ročník 79, č. 2, s. 68.

musí být schopné přiblížit děj (*běžet, lítat*) či vlastnosti a mít možnost popsat vztahy mezi jednotlivými objekty, např. přináležitost (*patřit*) či stejnost (*rovnat se*). Mimo to musí mít schopnost vyjádřit podmíněnost z hlediska platnosti (fakt – nefakt – kontrafakt)⁸.

Vzhledem k tomu, že vybaveností tohoto druhu disponují jen plnovýznamová slovesa, je nezbytné pro vyjádření ostatních skutečností, které jsou neslovesné povahy, utvořit nějakou novou jazykovou jednotku. A tak se dostáváme k otázce syntaktických sloves, která úzce souvisí i s problematikou sloves *být* a *mít*.

3.1.1 Syntaktická slovesa

Syntaktické sloveso je takový útvar, který vznikl spojením slovesa a plnovýznamového slova, a tak umožnil zverbalizování, zeslovesnění autosémantika neslovesné povahy⁹. Díky tomuto procesu je možné vyjádřit skutečnost, která by se jinak popisovala jen obtížně, např. slovesné vyjádření od přídavného jména modrý (*být modrý, mít modrou barvu*). První část takto vzniklých syntaktických sloves označuje Karlík jako složku nociální, druhou jako aktualizační. Při procesu verbalizace jsou v češtině podle Karlíka na pozici nociální složky používána právě slovesa *mít* a *být*.

Důvod, proč ze všech českých sloves zastávají pozici nociální složky predikátoru právě slovesa *mít* a *být*, spatřuje Karlík v jejich významové vyprázdňenosti. Je však třeba si položit otázku, zda opravdu můžeme konstrukce se dvěma různými slovesy považovat za rovnocenné a hodnotit *být* a *mít* jako sémanticky neutrální, prázdné. Pokud si vypůjčíme příklad z Karlíkovy studie, můžeme srovnat věty:

Je naděje, že vyhrájeme a Máme naději, že vyhrájeme.

Karlík upozorňuje, že významový posun mezi použitím slovesa *být* a *mít* nebude nijak komentovat. Už komentář tohoto znění ovšem naznačuje, že rozdíl tu pravděpodobně nalézt lze. Zamyslíme-li se nad významem obou vět, uvědomíme si, že druhá věta nám na rozdíl od první jasně říká, kdo po naději touží, kdo ji očekává. Tedy zatímco v první větě jsme konfrontováni pouze s konstatováním, že naděje *je*, ve smyslu její existence, ve větě *Máme naději, že vyhrájeme* je patrné, odkud tato naděje pochází a kdo si naději vytvořil jako určitý myšlenkový konstrukt.

⁸ KARLÍK, Petr. Syntaktické sloveso. *Naše řeč*. 1996, ročník 79, č. 2, s. 68.

⁹ KARLÍK, Petr. Syntaktické sloveso. *Naše řeč*. 1996, ročník 79, č. 2, s. 68.

Kromě těchto významových nuancí je ovšem možno nahlédnout ještě dále a zamyslet se nad podobnou otázkou hlouběji. Tak, jak to udělal Erich Fromm ve své knize *Mít, nebo být* (viz kapitola *Inspirace*). Fromm neustal s otázkami ve chvíli, kdy vysvětlil patrné sémantické odlišnosti, ale ptal se po motivaci mluvčích volit jednu z možností. V konstrukcích s *mít* tento filosof ve výsledku vidí tendenci uživatelů jazyka k vlastnění věcí, které ani nemusí být hmotné povahy, např. *mít ideu*¹⁰, *mít nápad*, *mít štěstí*, v našem případě *mít naději*. Skrz jazyk se tímto způsobem údajně zvnějšňuje snaha lidí o získání majetku. Prvotně vnitřní pocit ústí k nadužívání slovesa *mít*. Ve slovese *být* spatřuje Fromm naopak nezkaženou orientaci na vnitřní život člověka a jeho prožívání, na existenci oproštěnou od všeho hmotného.

---

¹⁰ FROMM, Erich. *Mít, nebo být*. Praha : Aurora, 2001, s. 25.

4 Sloveso být

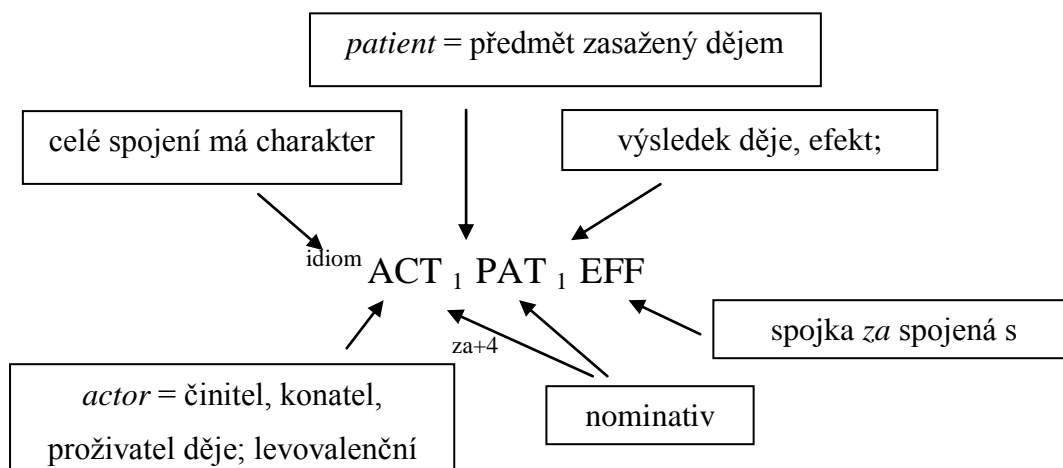
V kapitole 4 uvádím popisy jednotlivých sémů slovesa *být* a jejich větné exemplifikace. Dané explikace a příklady čerpám ze Slovníku spisovného jazyka českého (SSJČ)¹¹, slovník uvádí 18 různých významů:

- 1) trvat, existovat: *Byl jednou jeden král.*
- 2) trvat v určeném nebo omezeném čase: *Každý pátek je beseda se čtenáři.*
- 3) znamenat, rovnat se, mít platnost: *Teoretické znalosti nejsou ještě všecko.*
- 4) být po kom podobat se: *Dcerka je celá po otci.*
- 5) náležet, patřit: *Kultura má být pro každého.*
- 6) nahrazení pojmenování konkrétních činností, stavů: *Klobouk je na věšáku.*
- 7) přisuzování, vyjádření význačné vlastnosti: *Psací stroje jsou různého typu.*
- 8) možnost s předložkou k: *Látka je k neroztrhání.*
- 9) možnost s infinitivem: *Z daleka je vidět Sněžku.*
- 10) pocity, dojmy: *Bylo mu teplo.*
- 11) stáří někoho, něčeho: *Bylo mu právě 20 let.*
- 12) nářečně jmenovat se: *Je mu Josef. Bylo jí Jana.*
- 13) nedostávat se něčeho: *Není peněz.*
- 14) knižně mít za povinnost: *Bylo na něm, aby škodu napravil.*
- 15) záležet: *Nic mi po něm není.*
- 16) skončit, zemřít: *Už je po bouři. Už je po něm.*
- 17) eliptická vyjádření: *Četl by, ale není co (číst).*
- 18) být po slovesu zdát se: *Zdá se být čilý.*

---

¹¹ HAVRÁNEK, Bohuslav. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Citováno dne 15. února 2014. Dostupné na < <http://ssjc.ujc.cas.cz/> >.

Valenční slovník českých sloves¹² nabízí celkem 20 typových možností, jak je sloveso *být* v češtině užíváno. Všechny jsou prezentovány pomocí vzorců. Jeden ze vzorců jsem se pokusila vysvětlit na tomto schématu:

Z 20 typových možností jsem vybrala 5, které slovník jmenuje na prvním místě:

1) existovat, trvat

vzorec: ACT_{1, inf} LOC^{typ}

příklady z VSČS: *Strašidla na světě nejsou. / Je zima.*

2) konec trvání, existence

vzorec: ^{idiom}ACT_{po+6}

příklad z VSČS: *A je po zábavě.*

3) totožnost, kvalifikace, klasifikace

příklady z VSČS: *Pavel je učitel. / Kočka je savec.*

vzorec: ACT_{1, inf, že} PAT_{1, 2, 7, adj-1, adj-7, inf, že}

4) možnost

vzorec: ACT_{inf} BEN

příklady z VSČS: *Je vidět Sněžku. / Je slyšet střelení.*

5) možnost, nutnost

vzorec: ^{idiom}ACT_{inf, aby} DPHR_{možno, nutno, záhodno, zatěžko}

příklady z VSČS: *Je nutno přijít včas. / Studium už není možno odkládat.*

¹² LOPATKOVÁ, Markéta; ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk; KETTNEROVÁ, Václava. *Valenční slovník českých sloves*. Praha : Karolinum, 2008, s. 100–101.

5 Sloveso mít

V případě slovesa *mít* uvádí Slovník spisovného jazyka českého¹³ celkem 13 různých významů. Prezentuji je včetně v SSJČ uvedených příkladů.

- 1) držet jako svůj majetek, být majitelem: *Mít peníze.*
- 2) držet při sobě, v blízkosti: *Má klobouk na hlavě. / Mít slzy v očích.*
- 3) dostávat, získávat, nabývat: *Má plat devět set měsíčně.*
- 4) být ve vztahu, např. příbuzenském, společenském: *Mít někoho za muže.*
- 5) stýkat se, být v přátelských stycích: *Co s ním máš? / S kým mám co činit?*
- 6) pokládat, považovat: *Mít někoho za přítele.*
- 7) pocity, stavy, vlastnosti: *Mít hlad. / Mít horečku.*
- 8) nabádat, vybízet, podněcovat: *Mít někoho k práci. / Měl ho k tomu, aby přišel.*
- 9) dostatečné množství ve spojení s infinitivem: *Mít co říci. / Mám s kým jít.*
- 10) poměr mluvčího ke slovesnému ději: *Máme chodit včas? / Co mám koupit?*
- 11) prostá existence: *Dnes máme středu. / To máme celkem dvacet lidí.*
- 12) výsledek předcházející činnosti: *Zítرا budu mít kabát ušitý. / Mám uvařeno.*
- 13) ustálená spojení *Mít hlavní slovo. / Mít něco černé na bílém.*

Valenční slovník¹⁴ uvádí celkem 23 různých významových typů, ve kterých se můžeme setkat se slovesem *mít*. Z VSČS jsem vybrala prvních pět významů, v nichž se sloveso *mít* objevuje:

- 1) vlastnit, držet jako svůj majetek

vzorec: ACT₁ PAT₄

příklad z VSČS: *mít spoustu peněz*

- 2) získat

vzorec: ACT₁ PAT₄ ORIG_{od+2, z+2}

příklady z VSČS: *mít něco od matky za pakatel / mít peníze od zákazníka za úklid*

- 3) vlastnit něco v nějakém stavu

vzorec: ACT₁ PAT₄ EFF_{adj-4}

¹³ HAVRÁNEK, Bohuslav. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Citováno dne 15. února 2014. Dostupné na < <http://ssjc.ujc.cas.cz/> >.

¹⁴ LOPATKOVÁ, Markéta; ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk; KETTNEROVÁ, Václava. *Valenční slovník českých sloves*. Praha : Karolinum, 2008, s. 41–43.

příklady z VSČS: *má vlasy hladce učesané / tuhle otázku zatím nemám vyřešenou*

4) mít uloženo jako povinnost

vzorec: ACT₁ PAT_{4, aby, inf, zda, že aby, at} ORIG_{od+2, z+2} EFF_{4, 7, jako+4, za+4}

příklady z VSČS: *má to od nich za úkol / má od nich úkolem napsat práci*

5) smět, být oprávněn

vzorec: ACT₁ PAT_{inf} DPHR_{co}

příklady z VSČS: *já do toho mám ale také co mluvit / tady nemáš co dělat*

6 Synonymie

Abychom byli schopní posoudit, která spojení jsou v případě tvarů se slovesy *být* a *mít* synonymní, je nutné nejprve vymežit pojem synonymie.

Za synonymní jsou pokládána taková slova nebo slovní spojení, která jsou v určitém kontextu významově stejná. V Příruční mluvnici češtiny (PMČ) nalezneme následující definici: „*Synonymie (stejnoznačnost, souznačnost) je vztah mezi jazykovými jednotkami, které mají ekvivalentní význam, odlišují se však svou formou.*“ Z této definice je patrné, že synonymie je důležitá zvláště při stylistickém posouzení správnosti textů, protože o vhodnosti určitých slov či spojení rozhoduje právě jejich forma, která může být pro určitý kontext více či méně vhodná.

PMČ upozorňuje, že synonyma můžeme rozdělit na dvě skupiny – synonyma úplná a synonyma částečná. Úplná synonymie je ovšem v prostředí jazyka skoro nemožná. Přesto, že se objevují dvojice, které mají k úplné synonymii blízko (např. lexikální dublety typu *lingvistika – jazykověda*), existují kontexty, kde jsou tato slova nezaměnitelná nebo mají alespoň stylisticky příznak nepatříčnosti.

František Čermák v jedné z kapitol České lexikologie popisuje synonyma jako lexikální jednotky „*téhož druhu slov, popř. téže syntaktické funkce významové a stylistické s touž nebo variantní intenzí a distribucí*“¹⁵. /.../

6.1 Míra synonymie

Posouzení míry podobnosti výrazů je velmi složité, neboť složka pojmová při výběru vhodného pojmenování spolupůsobí se složkou pragmatickou, tedy „*postojem mluvčího k pojmenovávané realitě, k promluvové situaci*“¹⁶. Ani slova, která při prvním odhadu můžeme považovat za synonyma, např. *měsíc* a *luna*, nejsou ve všech kontextech zaměnitelná právě proto, že musíme vzít v úvahu i pragmatický faktor.

Synonyma se vymezují vztahy ekvivalence a jisté tolerance.¹⁷ Míra tolerance neboli akceptace významové odchylky se dle mého názoru výrazně liší v závislosti na idiolektu. Před započítáním práce jsem se proto pokusila vymežit významové rozpětí

¹⁵ ČERMÁK, František; FILIPEC, Josef. *Česká lexikologie*. Praha : Academia, 1985, s. 133.

¹⁶ KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; RUSÍNOVÁ, Zdeňka. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : NLN, 2008, s. 76.

¹⁷ ČERMÁK, František; FILIPEC, Josef. *Česká lexikologie*. Praha : Academia, 1985, s. 133.

odchyly, kdy ještě spojení budu považovat za synonymní. V případě nejednoznačného určení synonymie (např. opozice *mít rozlohu / být dlouhý*) jsem se snažila pojmout významové pole co nejšířeji a zařazovat i spojení relativně okrajová, ale stále zaměnitelná. V praktické části při prezentaci výsledků u každého spojení přesně popíšu, ve kterých kontextech jsem jednotky označovala jako synonymní a ze kterého důvodu.

7 Výběr dat

V rámci zachování co nejvyšší míry objektivity bylo třeba při výběru dat vyloučit přílišné ovlivnění vlastním idiolektem. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla obrátit k jasně vymezeným slovníkovým záznamům, volila jsem mezi elektronickými verzemi slovníků a slovníky tištěnými.

Ve výsledku jsem za nejvhodnější zdroj dat zvolila Tezaurus jazyka českého (TJČ)¹⁸ od Aleše Klégra, a to především z toho důvodu, že nejlépe koresponduje s požadavkem, který jsem si předem vytyčila, tj. slovník nabízí souhrn různých spojení se slovesy *mít* a *být*, a zároveň i jejich vzájemné vztahy. Pozitivem slovníku ve srovnání s ostatními publikacemi byl také rejstřík. U tvarů obsahujících jedno sloveso z analyzované dvojice je uvedeno i spojení s druhým z nich, jež můžeme považovat za jednotku určitým způsobem významově svázanou, sémanticky spojitou. Proč mluvím o sémantické spojitosti, nikoliv o synonymii vysvětluji v následující podkapitole.

7.1 Tezaury

Na rozdíl od synonymických slovníků není v tezaurech důraz kladen pouze na synonyma, ale autoři se snaží pokrýt celé významové pole. Navíc položky nejsou řazeny abecedně, ale jsou prezentovány v blocích zaměřených na jedno téma.

Český Tezaurus vznikl z překladu anglického tezauru s názvem Roget's Tezaurus autora Petera Marka Rogeta, v němž uskupení hesel údajně připomíná strom, který se rozvětjuje a různými větvemi se snaží postihnout všechna myšlenková propojení určitého slova.

Tezaurus jazyka českého nese podtitul „Slovník českých slov a frází souznačných, blízkých a příbuzných“. Nelze tedy hovořit o slovech synonymních úzkém slova smyslu, ale i v české variantě tezauru je uplatňován širší pohled na otázku významové podobnosti. TJČ vychází z řazení slov do myšlenkových okruhů tak, jak je zavedl v anglickém předchůdci tezaurů Roget.

---

¹⁸ KLÉGR, Aleš. *Tezaurus jazyka českého*. Praha : NLN, 2007.

Využití TJČ je ale mnohem širší. Klégr v Úvodu píše, že předkládaný tezaurus je vlastně „*systematický depozitář slovní zásoby jazyka*“¹⁹. Vzhledem k tomu, že publikace nezahrnuje pouze synonyma, ale zaobírá se celým významovým polem, může uživatel jazyka podle Klégra najít vyjádření pro svou zatím neartikulovanou myšlenku. V praxi to znamená využití v případech, kdy si nemůžeme vzpomenout na určité slovo, ale víme, co přibližně by mělo označovat, nebo ve chvílích, kdy tušíme, co bychom chtěli vyjádřit, ale nemůžeme najít správná slova.²⁰

Podstatnou část TJČ tvoří rejstřík, který umožňuje velmi efektivní vyhledávání příslušných protějšků. Pokud například nalistujeme slovo *heretik*, dozvíme se, že jemu sémanticky blízká slova a spojení jsou *individualista*, *jinověrec*, *modlář*, *nevěrec*, *nonkonformista* a *úchylkář*. Často si při práci s TJČ vystačíme pouze s rejstříkem, někdy je ale nutné nahlédnout do přední části a pomocí dalších příkladů zjistit, čím jsou si slova sémanticky blízká, protože to na první pohled není vůbec zřejmé. Např. analyzovaná spojení *mít velikost* a *být dlouhý* se zdají být nesouměrná. Je proto třeba představit si v souladu s myšlenkou tezaurů jejich podobnost tak, že spojení *mít velikost* je nadřazené pro všechny možné druhy velikostí – výšku, šířku, délku, hloubku apod., a *být dlouhý* je jedna specifická realizace, jedna větev košatého stromu. Pokud se pro zajímavost a srovnání vrátíme o něco zpátky a nahlédneme na slovo *heretik* ještě do Slovníku českých synonym, výběr zdaleka nebude tak pestrý. Pouhé dva výsledky: *kacíř* a *bludař*, které jsou, dovolím si říct, standardní a očekávatelné a na rozdíl od mnohých výsledků z TJČ neuvádí svou neobvyklostí čtenáře do rozpaků.

Popisovaný rejstřík TJČ byl využit i při provádění analýzy. Nejprve jsem našla všechna spojení se slovesem *být* a následně vybrala pouze ta, která ve slovech příbuzných a podobných měla uvedena spojení se slovesem *mít*. Stejnou cestu jsem zvolila i pro sloveso *mít* a vyhledala tvary se slovesem *být*.

---

¹⁹ KLÉGR, Aleš. *Tezaurus jazyka českého*. Praha : NLN, 2007, s. 13.

²⁰ KLÉGR, Aleš. *Tezaurus jazyka českého*. Praha : NLN, 2007, s. 13.

8 Práce s daty

Data získaná pomocí TJČ způsobem popsáním v předchozí kapitole jsem přepsala do elektronické podoby a vytvořila z nich tabulku. V jednotlivých řádcích byla vždy sobě odpovídající spojení se slovesem *být* a slovesem *mít*:

Tabulka 1: Ukázka odpovídajících spojení

mít	roupy	být	rozmarný
mít	rozlohu	být	dlouhý
mít	strach	být	pesimistický
mít	strpení	být	trpělivý
mít	špičku	být	podnapilý
mít	váhu	být	důležité
mít	ve zvyku	být	nacvičený
mít	ve zvyku	být	zvyklý
mít	velikost	být	dlouhý
mít	velké slovo	být	autoritou

Upravená data byla již připravena k analýze skrze nástroje korpusu. Pro vyhledávání jsem používala program Bonito, který byl speciálně vytvořený pro usnadnění práce při zkoumání korpusových záznamů. Během analýzy jsem pracovala s korpusem SYN2010, v té době aktuálně zveřejněným, kde celkový počet pozic je roven číslu 121 667 413.

8.1 Tvorba dotazů

Při tvorbě dotazů bylo třeba vyřešit problém s tím, že všechna spojení jsou víceslovná a většina slov není v základním tvaru. Protože program Bonito neumí s těmito typy dat zatím správně pracovat, bylo třeba zadávat dotazy pomocí tzv. tagů. Seznam v tazích užívaných zkratk je k nalezení na internetových stránkách Českého národního korpusu²¹. Tagy byly vytvořeny pro všechna analyzovaná data a pak uloženy do externího souboru pro případné další použití. Příklady spojení přepsaných do řeči programu Bonito jsou v následující tabulce:

Tabulka 2: Ukázka tagů pro Bonito v případě slovesa *mít*

1	mít	nárok	[lemma = "mít"][] {0,3} [lemma = "nárok"]
2	mít	náskok	[lemma = "mít"][] {0,3} [lemma = "náskok"]
3	mít	nedostatky	[lemma = "mít"][] {0,3} [lemma = "nedostatek"]
4	mít	nutkání	[lemma = "mít"][] {0,3} [lemma = "nutkání"]
5	mít	obavy	[lemma = "mít"][] {0,3} [lemma = "obava"]
6	mít	odvahu	[lemma = "mít"][] {0,3} [lemma = "odvaha"]
7	mít	opici	[lemma = "mít"][] {0,3} [lemma = "opice"]
8	mít	opičku	[lemma = "mít"][] {0,3} [lemma = "opička"]
9	mít	páru	[lemma = "mít"][] {0,3} [lemma = "pára"]
10	mít	pěči	[lemma = "mít"][] {0,3} [lemma = "péče"]

Odpovídající vzorce pro spojení se slovesem *být*:

Tabulka 3: Ukázka tagů pro Bonito v případě slovesa *být*

1	být	oprávněno	[lemma = "být"][] {0,3} [lemma = "oprávněný"]
2	být	prozíravý	[lemma = "být"][] {0,3} [lemma = "prozíravý"]
3	být	nedokonalý	[lemma = "být"][] {0,3} [lemma = "dokonalý"]
4	být	motivován	[lemma = "být"][] {0,3} [lemma = "motivovaný"]
5	být	pesimistický	[lemma = "být"][] {0,3} [lemma = "pesimistický"]
6	být	odvážný	[lemma = "být"][] {0,3} [lemma = "odvážný"]
7	být	opilý	[lemma = "být"][] {0,3} [lemma = "opilý"]
8	být	podnapilý	[lemma = "být"][] {0,3} [lemma = "podnapilý"]
9	být	silný	[lemma = "být"][] {0,3} [lemma = "silný"]
10	být	pečlivý	[lemma = "být"][] {0,3} [lemma = "pečlivý"]

Hranaté závorky označují, že se jedná o jedno lemma, přičemž jeho hodnota je uvedena za znaménkem *rovná se* v uvozovkách. Hodnota musí být zadávána

²¹ Český národní korpus. Dostupný z WWW: <www.korpus.cz>.

v základním tvaru, což pro slovesa znamená infinitiv, pro podstatná jména první pád singuláru, pro přídavná jména první pád singuláru pozitivu. Složená závorka uprostřed nám říká, že mezi jednotlivými lemmaty mohou být ještě až tři další pozice. Tři pozice byly vyhodnoceny jako adekvátní počet proto, aby nebyly opomenuty věty typu *Měl dnes opravdu důležitou povinnost* v případě spojení *mít povinnost* nebo *Byl, co vím, spokojeně ženatý* u spojení *být ženatý*.

8.2 Seřazení spojení do tabulek

Výstupy, které jsem získala pomocí Bonita, jsem využila dvěma způsoby. Jako první mě zajímal celkový počet jednotlivých spojení a vzájemné porovnání adekvátních výstupů.

Suma výskytů byla zaznamenána do tabulky:

Tabulka 4: Porovnání celkového počtu výskytů

Spojení		Syn2010		Spojení		Syn2010	
		Celkově výskytů	Synonymní			Celkově výskytů	Synonymní
mít	alibi	107		být	nevinný	854	
mít	bobky	6		být	vystrašený	204	
mít	depresi	119		být	depresivní	103	
mít	dilema	32		být	nerozhodný	343	
mít	dispozici k	8		být	náchylný	358	
mít	dispozici k	8		být	predisponován	1	
mít	dispozici k	8		být	předpojatý	43	
mít	dost	5380		být	syt	128	

Jako další krok bylo třeba data extrahovat do podoby, která by umožnila snazší zanalyzování z hlediska synonymičnosti. Z programu Bonito jsem tedy zkopírovala všechna data pro jednotlivé výskyty a vložila je do programu Microsoft Excel, verze 2007. Každý výskyt dostal svůj vlastní list a zároveň byla pro každý výskyt vytvořena tabulka této podoby:

Tabulka 5: Ukázka rozložení dat při analýze

/.../, který by	nebyl inteligentní	2	a schopný , /.../
Historici nepopírají , že	byl inteligentní	1	, ovšem upozorňují , /.../
V Tyrolsku	byl jejím vůdcem inteligentní	0	Michal Geissmair , /.../
/.../, oslovil obrázek.	Byl jsi inteligentní	1	, i když jsem ti musel /.../
Ne , že by	byl nebo nebyl inteligentní	1	. Byl vlastně perla . /.../
/.../, na co	byl kulturní a inteligentní	0	občan vyšších /.../
Stále vyprávěla - jak	byl laskavý , inteligentní	1	, silný , hezký /.../
A tak mi začal sloužit .	Byl mimořádně inteligentní	1	a zařizoval /.../
Jako politolog	byl mimořádně inteligentní	1	, uměl /.../
/.../, že tomu nevěřil ,	byl na to příliš inteligentní	1	. Lysenko totiž /.../
Přestože	byl náčelník inteligentní	1	, Heinrici se /.../

Tři sloupce s textem z korpusu jsou zachovány v rozložení tak, jak je vytvořil program Bonito. Celá tabulka byla abecedně seřazena podle datového sloupce se slovesy *být* a *mít*. Následně jsme za tuto část vložila nový sloupec. V tomto sloupci probíhala analýza.

8.3 Systém srovnávání synonymních výrazů

V prvním kroku byla vyřazena všechna spojení, která vůbec neodpovídala zkoumaným jednotkám, např. spojení, ve kterých sloveso *být* fungovalo jako součást jiného plnovýznamového slovesa: *V živém snu o moci by chtěl deportovat mimořádně nadané lidi na nějaký ostrov, izolovat je.*²² pro *být nadaný* nebo *Viděl jsem bídu nezaměstnaných, /.../.*²³ u *být nezaměstnaný*. Následně bylo nutné posoudit, jestli zbylé výskyty jsou vyhovující, synonymní, nebo nikoliv. Zároveň bylo jasné, že se slova budou v korpuse objevovat v pozitivu, nebo v negativu. Vycházela jsem z toho, že je pravděpodobné, že přesto, že některá spojení převažují nad konkurenční jednotkou ve své pozitivní variantě (např. *mít strpení*), jejich jazyková distribuce v negativu nemusí být tak silná, a proto je nezbytné uvažovat i tyto dvě podoby a značit je odděleně.

Pro usnadnění práce s daty a začlenění všeho výše zmiňovaného jsem tedy vytvořila a využívala jednoduchý systém: Jakmile bylo zřejmé, že spojení nereprezentuje analyzovaný tvar, do sloupečku s analýzou jsem vyznačila nulu. Pokud spojení bylo synonymní s tvarem v základní tabulce, napsala jsem do sloupce jedničku. Když bylo sloveso v negaci, psala se dvojka. Pro negaci jména jsem použila trojku. Pro případ, kdy je v negaci sloveso i jméno se zapsala čtyřka. Zkráceně pro příklad se spojeními *být zaměstnaný*, které mělo synonymicky odpovídat spojení *mít práci*, tedy:

synonymum → 1 (*být zaměstnaný*)

negace slovesa → 2 (*nebýt zaměstnaný*)

negace jména → 3 (*být nezaměstnaný*)

negace slovesa i jména → 4 (*nebýt nezaměstnaný*)

Přesto, že některé výstupy by bylo možno při hodnocení celého elementu považovat za synonymní, držela jsem se zásady, že posuzovat budu až od všech

---

²² *být nadaný*, výskyt č. 9

²³ *být nezaměstnaný*, výskyt č. 90

rozvíjejících elementů oprostěné, holé lexikum. Např. věta *Je to důležitý člověk.* u spojení *mít důležitost / být důležitý* byla při analýze posouzena jako synonymně nevyhovující, protože holá věta zní *Je to člověk.* Podobně jsem postupovala i v případech typu *To je to nejdůležitější.*, kde jsem slovo *nejdůležitější* považovala za přívlastek zájmena *to*, nikoliv za jmennou část přísudku.

O něco komplikovanější byla situace ve chvíli, kdy se ve sloupečku posuzovaných slov objevily dva tvary slovesa s různým příznakem, dva tvary vyžadující různá označení. Příkladem může být věta *Co je a co není důležité?*. V podobných případech jsem postupovala tak, že jsem řádek značila takovým číslem, které odpovídalo prvnímu tvaru. To znamená, že ve výše uvedené větě by byla zapsána jednička.

V řádku 3083 u spojení *být důležitý / mít důležitost*, který nám nyní poslouží jako modelový příklad, nastal problém v tom, že ve druhé buňce tabulky sloveso *být* nepředstavuje součást spojení *být důležitý*. Ve čtvrté buňce se ale sloveso *být* nachází a s přídavným jménem *důležitý* tvoří přesně tu jednotku, kterou bychom mohli označit číslem jedna:

do cíle před druhým vozem Ferrari , což	je dobré . Důležité	je , že jsme /.../
---	---------------------	--------------------

Rozhodla jsem se, že podobné případy budu označovat nulou, protože analyzováno je v danou chvíli pouze to, co je ve druhé buňce. Pokud bych použila jedničku, znamenalo by to, že sloveso *být* v náležitém tvaru, ve výše uvedeném příkladu *je (dobré)*, odpovídá požadavkům. To ale není pravda.

8.4 Tvary slov započítávané do analýzy

8.4.1 Nespisovnost

Do analýzy byly jako vyhovující zařazeny i nespisovné tvary. Většinou se jednalo o slova s koncovkami *ej* (*být důležitěj*) a *ý* (*je to důležitý*) patřící do obecné češtiny.

8.4.2 Stupně přídavných jmen

Všechny stupně přídavného jména byly považovány za rovnocenné jednotky a adekvátní synonyma. K tomuto kroku jsem přistoupila hlavně z toho důvodu, že přesto, že spojení s *mít* bývají neměnná, dochází k modifikaci jednotek přidáním různých slov nebo slovních spojení dovnitř příslušného elementu. Přiblížím výše popisované na příkladu často citovaných spojení *mít důležitost* a *být důležitý*. Pro *být důležitý* vypadal jeden výskyt takto: „*U koně pro důl byly nejdůležitější jeho vlastnosti*“²⁴. Přesto že dochází přímo ke změně analyzovaného spojení, můžeme říct, že synonymii s *mít důležitost* tu nalézt lze. Mohli bychom totiž utvořit podobnou intenzitu vyjadřované skutečnosti pomocí *mít důležitost* třeba takto: *U koně pro důl mají největší důležitost jeho vlastnosti*.

8.4.3 Dlouhé a krátké varianty participiálních tvarů v přísudku

Posuzování dlouhých a krátkých variant vysvětlím na příkladě spojení *být informovaný / mít přehled*. V korpusu se objevovaly jak tvary *být informován(a)*, tak *být informovaný(á)*. Přemýšlela jsem tedy, zda jsou v korpusových záznamech tyto varianty zaměnitelné a zda můžu pro analýzu využít obě dvě. Z vlastního pohledu chápu rozdíl mezi těmito tvary tak, že dlouhý tvar *být informován(a)* předpokládá vstup nějakého vnějšího poskytovatele informací, např. *Náčelník policie je svými podřízenými pravidelně informován o jejich pokroku v řešení případu*. Na druhé straně *být informovaný(á)* vyžaduje vlastní úsilí subjektu při získávání informací, např. *Jsem dobře informovaný ve světě financí*. Proti tomuto mému přesvědčení ovšem stojí autentické záznamy z korpusu, které dokladují, že tvary bývají užívány jiným způsobem. Např. věta „*Naštěstí jsem byla v Americe informovaná, a to mě uklidňuje*“²⁵ má pravděpodobně vyjadřovat to, že dané osobě byly v Americe poskytnuty jisté

---

²⁴ *být důležitý*, výskyt č. 2308

²⁵ *být informovaný*, výskyt č. 32

informace. Podle vysvětlení, které jsem navrhovala výše by to tedy znamenalo, že spojení bude psáno dlouze (*informována*). Není tomu ale tak.

Problematicke různých délek koncových samohlásek se věnuje také František Štícha v článku Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku. Píše, že „*krátkých tvarů dokonavých sloves se kromě označování děje (z pasívní perspektivy) užívá i pro označení nabyté vlastnosti, a to zvláště (nebo pouze) tehdy, kdy daná vlastnost je nazírána jakožto výsledek děje /.../. Dlouhých tvarů se užívá (lze jich užít nebo je třeba jich užít) tam, kde je daná vlastnost nazírána jako vlastnost relativně víceméně osamostatnělá, tj. izolovaná od své dějové báze /.../.*“²⁶ Když se pokusíme Štíchovu definici aplikovat na příkladovou větu, zjistíme, že ani z tohoto hlediska není možné považovat zvolený krátký tvar za vyhovující. Znamená to tedy, že ne všechny tvary spojení *být informovaný* v korpuse odpovídají větám, v nichž by se toto spojení mělo správně gramaticky objevovat.

Na základě těchto informací jsem se přiklonila k variantě považovat krátký a dlouhý participiální tvar přísudku za varianty rovnocenné.

8.5 Závěrečná práce s daty

Když byla všechna spojení opatřena příslušnými čísly, přistoupila jsem k vyhodnocení výsledků. V každém sloupci jsem sečetla výskyty jednotlivých čísel a exportovala je do tabulky této podoby:

Tabulka 6: Ukázka rozložení dat výsledků

být zvyklý		mít ve zvyku	
Celkem	3906	Celkem	505
0	2303	0	0
1	1292	1	381
2	311	2	124
3	0	3	0
4	0	4	0

²⁶ ŠTÍCHA, František. *Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku*. Naše řeč, 1980, ročník 63, č. 1, s. 7.

9 Výsledky analýzy

Výsledky pro každé dvě odpovídající spojení jsou prezentovány pomocí tabulek, z nichž je patrné, které spojení se vyskytovalo častěji. U každé dvojice jsou v tabulce uvedena čísla 0, 1 a 2 a výjimečně i čísla 3 a 4, pokud některý výskyt vyžadoval toto označení.

V případě, že zařazení určitých tvarů spojení do analýzy nebylo zcela jednoznačné, je zároveň v každé podkapitole uvedeno, které tvary byly nakonec do analýzy zahrnuty a případně kterými argumenty bylo finální rozhodnutí o zařazení či nezařazení podpořeno.

9.1 mít alibi // být nevinný

U spojení *být nevinný* se nevyskytly žádné zásadní problémy, u nichž by bylo třeba rozhodovat, zda výskyt zařadit jako vyhovující, nebo ne. Odstraněny byly převážně tvary, které vyjadřovaly *nevinnost* ve smyslu tělesné nebo mravní čistoty. Výskyty popisující vztah ke spáchání či nespáchání určitého činy byly ponechány.

Tabulka 7: Výsledky pro *mít alibi* a *být nevinný*

	mít alibi	být nevinný	být + mít celkem	mít alibi v %	být nevinný v %
Celkem	107	854	961	11,13%	88,87%
0	92	486	578	15,92%	84,08%
1	13	357	370	3,51%	96,49%
2	2	11	13	15,38%	84,62%

9.2 mít bobky // být vystrašený

Frazém *mít bobky* ve Slovníku české frazeologie a idiomatiky nenajdeme, z obecného hlediska ale vyjadřuje podobný stav jako spojení *mít strach*, s nímž by ve všech případech z korpusu byl zaměnitelný.

Při posuzování *být vystrašený* a vzájemné synonymičnosti obou spojení nedošlo k žádným problémům, není tedy třeba zmiňovat dodatečná pravidla.

Tabulka 8: Výsledky pro *mít bobky* a *být vystrašený*

	mít bobky	být vystrašený	být + mít celkem	mít bobky v %	být vystrašený v %
Celkem	6	204	210	2,86%	97,14%
0	1	32	33	3,03%	96,97%
1	5	160	165	3,03%	96,97%
2	0	12	12	0,00%	100,00%

9.3 mít depresi // být depresivní

Výrazy *mít depresi* a *být depresivní* jsou primárně vyjádřením duševního stavu, proto jsem z analýzy vyřadila všechny výskyty, které se tomuto významu nikterak neblížily. Pro *být depresivní* bylo potřeba předně rozlišit zaprvé depresivnost, neutěšenost prostředí a svou přítomností a blízkostí nelibost vzbuzující objekt, např. „*Tmavý mahagon byl moc depresivní.*“²⁷ nebo „*Název Krev, pot a slzy je dost depresivní stejně jako některá vaše díla.*“²⁸, a zadruhé depresivnost jako duševní stav zapříčiněný nemocí nebo subjektivním vnímáním, např. „*/.../ a Mal byl stále úzkostnější a depresivnější.*“²⁹

Tabulka 9: Výsledky pro *mít depresi* a *být depresivní*

	mít depresi	být depresivní	být + mít celkem	mít depresi v %	být depresivní v %
Celkem	119	103	222	53,60%	46,40%
0	17	78	95	17,89%	82,11%
1	91	21	112	81,25%	18,75%
2	11	4	15	73,33%	26,67%

---

²⁷ *být depresivní*, výskyt č. 12

²⁸ *být depresivní*, výskyt č. 52

²⁹ *být depresivní*, výskyt č. 16

9.4 mít dilema // být nerozhodný

Pro dvojici *mít dilema* a *být nerozhodný* byla klíčová dovednost umět se rozhodovat, dokázat bez problémů vybrat jednu z variant. Podobné umění může být logicky připisováno pouze živým tvorům nebo subjektům, jež jsou tvořeny seskupením nějakých žijících individualit. Na základě toho jsem z analýzy vyřadila všechny věty, které tuto podmínku nesplňovaly. Odstraněny byly věty typu: „*Způsob, kterým premiér řídí vládu, je rozhodný a profesionální.*“³⁰ a hlavně množství vět, jež popisovalo stav sportovních klání: „*Po úvodních čtyřhrách byl stav nerozhodný 1:1, /.../*“³¹

Tabulka 10: Výsledky pro *mít dilema* a *být nerozhodný*

	mít dilema	být nerozhodný	být + mít celkem	mít dilema v %	být nerozhodný v %
Celkem	32	343	375	8,53%	91,47%
0	14	247	261	5,36%	94,64%
1	18	37	55	32,73%	67,27%
2	0	3	3	0,00%	100,00%
3	0	52	52	0,00%	100,00%
4	0	4	4	0,00%	100,00%

---

³⁰ *být nerozhodný*, výskyt č. 225

³¹ *být nerozhodný*, výskyt č. 76

9.5 mít dispozici k // být náchylný

Zkoumání vztahu slovních spojení *mít dispozici k* a *být náchylný* jsem začala zamyšlením nad tím, jestli je nutné, aby se všechny výskyty, které vyhodnotím jako vyhovující, musely týkat dispozic a náchylnosti k nemocem. Nemoci jsou totiž první věc, kterou mi tato dvě spojení evokovala.

Po uvážení jsem se rozhodla, že u *být náchylný* vezmu v úvahu všechny tvary, které jsou následovány předložkami. Z analýzy vyšlo, že těmito předložkami byly výhradně *k* („*Byl také náchylný k melancholii*“³²), *na* („*Je jen náchylnější na běžné nemoci.*“³³) a *vůči* („*tedy nebude náchylnější vůči rakovinovému bujení*“)³⁴. Vyloučila jsem tvary, které nebyly následovány žádným doplněním, např. „*/.../ chrání ty z nás, kteří jsou náchylní, před křečovými žilami*“³⁵, protože při posuzování synonymičnosti se spojením *mít dispozici k* musím brát v úvahu i předložku, která určuje, že je nezbytné dodat k čemu náchylnost či dispozice vznikla.

U *mít dispozici k* jsem sice striktně dodržovala svázanost s předložkou, ale za výrazu odpovídající jednotku jsem pokládala jak jednotné, tak množné číslo spony, tedy *mít dispozici i dispozice k*.

Tabulka 11: Výsledky pro *mít dispozici k* a *být náchylný*

	mít dispozici k	být náchylný	být + mít celkem	mít dispozici k v %	být náchylný v %
Celkem	8	358	366	2,19%	97,81%
0	4	38	42	9,52%	90,48%
1	4	301	305	1,31%	98,69%
2	0	19	19	0,00%	100,00%

³² *být náchylný*, výskyt č. 40

³³ *být náchylný*, výskyt č. 79

³⁴ *být náchylný*, výskyt č. 341

³⁵ *být náchylný*, výskyt č. 284

9.6 mít dispozici k // být predisponován

V případě obou vyjádření byl vyhledaný počet korpusových výskytů velmi nízký. Pro *mít dispozici k* bylo nalezeno pouze 8 záznamů, pro *být predisponován* dokonce pouze jeden. Podobně jako u předchozí analýzy jsem pro *mít dispozici k* uvažovala i množné číslo. Porovnání obou spojení tedy vypadá následovně:

Tabulka 12: Výsledky pro *mít dispozici k* a *být predisponován*

	mít dispozici k	být predisponován	být + mít celkem	mít dispozici k v %	být predisponován v %
Celkem	8	1	9	88,89%	11,11%
0	2	1	3	66,67%	33,33%
1	5	0	5	100,00%	0,00%
2	1	0	1	100,00%	0,00%

9.7 mít dispozici k // být předpojatý

Mezi adekvátní tvary pro *být předpojatý* jsem po uvážení zařadila jak výskyty, v nichž roli podmětu sehrávaly živé bytosti, tak výskyty, kde se jako subjekty objevovaly neživé věci, např. „*Nikdy není záruka, že prameny nejsou předpojaté nebo pomýlené, /.../*“³⁶. Jinak jsem postupovala pouze v souladu s obecnými pravidly.

Tabulka 13: Výsledky pro *mít dispozici k* a *být předpojatý*

	mít dispozici k	být předpojatý	být + mít celkem	mít dispozici k v %	být předpojatý v %
Celkem	8	43	51	15,69%	84,31%
0	8	8	16	50,00%	50,00%
1	0	26	26	0,00%	100,00%
2	0	5	5	0,00%	100,00%
3	0	3	3	0,00%	100,00%
4	0	1	1	0,00%	100,00%

³⁶ *být předpojatý*, výskyt č. 40

9.8 mít dost // být syt

V předchozí kapitole jsem vysvětlila pravidla, jimiž jsem se při výběru dat pro samotnou analýzu řídila. Jedno z nich říká, že u všech vět se budu spoléhat jen na naprosto okleštěnou základní skladební dvojici. U spojení *mít dost* a *být syt* jsem tedy neudělala výjimku. Důležité je to uvést zvláště v případě spojení *mít dost*, protože *dost* ve většině případů fungovalo jako modifikátor, většinou jako příslovečné určení míry, a přesto, že význam byl naplněn, nebylo vzhledem k předem vytyčeným pravidlům možné spojení do analýzy zařadit. Vybrány byly pouze věty, v nichž *mít dost* tvořilo kompaktní celek, idiomatickou jednotku: „*Mnozí Izraelci už mají dost neustálého strachu a nebezpečí.*“³⁷ nebo „*Už teď toho začínám mít tak akorát dost.*“³⁸

Pro *být syt* je třeba zdůraznit, že kromě krátké varianty byla jako ucházející označena i varianta dlouhá, tedy *být sytý*. Významově jsem vyčleňovala a nulou označovala zvláště věty, které popisovaly intenzitu barev.

Tabulka 14: Výsledky pro *mít dost* a *být syt*

	mít dost	být syt	být + mít celkem	mít dost v %	být syt v %
Celkem	5380	128	5508	97,68%	2,32%
0	4527	88	4615	98,09%	1,91%
1	767	37	804	95,40%	4,60%
2	86	3	89	96,63%	3,37%

---

³⁷ *mít dost*, výskyt č. 892

³⁸ *mít dost*, výskyt č. 4341

9.9 mít ducha // být inteligentní

Výraz *mít ducha* má dle mého názoru širší vymezení než *být inteligentní*. I Slovník české frazeologie a idiomatiky k *mít ducha* píše, že označuje schopnost člověka „*být důvtipný a osobitý, popř. i zábavný a zajímavý*“³⁹, což je o poznání rozsáhlejší charakteristika než pouze *být inteligentní*. Z toho důvodu, abych alespoň částečně postihla široké pole významu *mít ducha*, jsem pro spojení *být inteligentní* zařadila všechna spojení, která splnila formální požadavky.

Tabulka 15: Výsledky pro *mít ducha* a *být inteligentní*

	mít ducha	být inteligentní	být + mít celkem	mít ducha v %	být inteligentní v %
Celkem	269	901	1170	22,99%	77,01%
0	258	417	675	38,22%	61,78%
1	11	447	458	2,40%	97,60%
2	0	35	35	0,00%	100,00%
3	0	2	2	0,00%	100,00%

³⁹ ČERMÁK, František; HRONEK, Jiří; MACHAČ, Jaroslav. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. Praha : LEDA, 2009, s. 149.

9.10 mít důležitost // být důležité

Být důležitý bylo s celkem 15 962 výskyty jedno z nejpočetnějších spojení celé analýzy. Z této sumy jsem vybírala všechny ty věty, které splňovaly základní pravidla uvedená v předchozí kapitole. Oproti sumě *být důležitý* bylo spojení *mít důležitost* zastoupeno pouze 505 výskyty, takže jsem už od začátku předpokládala, že v tomto případě spojení se slovesem *být* výrazně převažuje. Tato domněnka se záhy potvrdila:

Tabulka 16: Výsledky pro *mít důležitost* a *být důležité*

	mít důležitost	být důležité	být + mít celkem	mít důležitost v %	být důležité v %
Celkem	95	15962	16057	0,59%	99,41%
0	13	4082	4095	0,32%	99,68%
1	72	10568	10640	0,68%	99,32%
2	10	1264	1274	0,78%	99,22%
3	0	39	39	0,00%	100,00%
4	0	8	8	0,00%	100,00%

9.11 mít fret // být chudý

Spojení *mít fret* je poměrně málo známé, na úvod bych tedy ráda nahlédla do Slovníku české frazeologie a idiomatiky. Píše se zde, že *mít fret* znamená „*mít značný nedostatek něčeho, citelně něco postrádat*“⁴⁰ a že pochází z německého *sich fretten*, tedy nuzně se protloukat, mít nedostatek. Na základě těchto informací jsme tedy schopni posoudit souvislost s *být chudý*.

Podle vysvětlení SČSI znamená spojení *mít fret* jasný nedostatek, oproti tomu význam spojení *být chudý* je relativní, jak dokládá výskyt č. 1000: „*Protože jsem chudý a mé letadlo nemá radar, /.../*“⁴¹. Přesto jsem do analýzy zařadila všechny výskyty s *být chudý*, které splnily formální požadavky.

Tabulka 17: Výsledky pro *mít fret* a *být chudý*

	mít fret	být chudý	být + mít celkem	mít fret v %	být chudý v %
Celkem	0	1473	1473	0,00%	100,00%
0	0	909	909	0,00%	100,00%
1	0	503	503	0,00%	100,00%
2	0	61	61	0,00%	100,00%

⁴⁰ ČERMÁK, František; HRONEK, Jiří; MACHAČ, Jaroslav. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. Praha : LEDA, 2009, s. 171.

⁴¹ *být chudý*, výskyt č. 1000

9.12 mít halucinace // být duševně nemocný

Vzhledem k tomu, že *být duševně nemocný* je spíše nadřazený pojem pro *mít halucinace* než jeho synonymum, bylo obtížné vyhledat přesně kontexty, v nichž by spojení byla synonymní. Ve spoustě výskytů bylo jen vágně konstatováno, že dotyčný *je duševně nemocný*, aniž by mluvčí příliš rozváděl, na základě kterých indicií k tomuto stanovisku došel. Můžeme ovšem předpokládat, že v podobných případech se nejedná o diagnózu, která by popisovala duševní nemoc spojenou s vizuálními bludy, ale spíše o označení pro člověka, který se chová podivně, neobvykle, výstředně a pouze vzbuzuje ve svém okolí pocit, jako by byl duševně nemocný, bláznivý. Přesto jsem v analýze využila všechny výskyty spojení *být duševně nemocný*, které splňovaly formální požadavky, protože pátrat po tom, zda v daném případě mluvčí vyslovoval diagnózu, nebo pouze hodnotil neodborných pohledem podivného člověka, by bylo velice komplikované, ne-li nemožné.

Mít halucinace bylo vzhledem k výše vyzdvihnutým důvodům zkoumáno pouze z hlediska formálních požadavků.

Tabulka 18: Výsledky pro *mít halucinace* a *být duševně nemocný*

	mít halucinace	být duševně nemocný	být + mít celkem	mít halucinace v %	být duševně nemocný v %
Celkem	84	54	138	60,87%	39,13%
0	5	17	22	22,73%	77,27%
1	71	33	104	68,27%	31,73%
2	8	4	12	66,67%	33,33%

9.13 mít hojnost // být bohatý na

Analýza konstrukce *být bohatý na* byla ztížena výskytem tvarů, které působily dojemem stylistické nepatřičnosti až obskurnosti. Neustále jsem nacházela věty jako „*Instalace je podle něj bohatá na náznaky, /.../*“⁴² nebo „*Je velmi bohatý na rybu, hlavně kapra, /.../*“⁴³ Podobně bychom mohli tedy utvořit například větu *Louka je bohatá na čmeláky*. Význam je zřejmý, ale přesto tento způsob vyjadřování působí jako přehnaná snaha o košatost mluvy a zbytečné nahrazení prostého *V horské oblasti nežije mnoho zvířat* podivnostmi jako „*Horská oblast není tolik bohatá na zvířata, /.../*“⁴⁴ Důkladně jsem tedy zvažovala, zda tyto tvary opatřovat nulou, nebo je označit za tvar synonymní. Vzhledem k tomu, že úvahy o jejich podivnosti se opírají jen o můj subjektivní pocit a výskyty v korpusu dokladují, že podobné typy spojení jsou užívány běžně, přiklonila jsem se nakonec k zařazení konstrukcí do analýzy.

Tabulka 19: Výsledky pro *mít hojnost* a *být bohatý na*

	mít hojnost	být bohatý na	být + mít celkem	mít hojnost v %	být bohatý na v %
Celkem	18	250	268	6,72%	93,28%
0	16	16	32	50,00%	50,00%
1	2	224	226	0,88%	99,12%
2	0	10	10	0,00%	100,00%

⁴² *být bohatý na*, výskyt č. 136

⁴³ *být bohatý na*, výskyt č. 164

⁴⁴ *být bohatý na*, výskyt č. 250

9.14 mít kaz // být vadný

U spojení *být vadný* jsem stála před otázkou, zda do analýzy zařadit i takové věty jako: „*Seš vadnej? volá na mě. Já jsem vadnej? houknu na něj z kuchyně.*“⁴⁵ Nakonec jsem usoudila, že přesto, že se jedná o význam přenesený, stále se jedná o jistý *kaz*, *kaz* na charakteru.

V případě *mít kaz* k žádným problémům nedocházelo.

Tabulka 20: Výsledky pro *mít kaz* a *být vadný*

	mít kaz	být vadný	být + mít celkem	mít kaz v %	být vadný v %
Celkem	16	132	148	10,81%	89,19%
0	3	53	56	5,36%	94,64%
1	11	73	84	13,10%	86,90%
2	2	6	8	25,00%	75,00%

9.15 mít kuráž // být odvážný

Ze spojení *být odvážný* byly pro analýzu využity pouze ty výskyty, v nichž se mluvilo o lidech či jiných živých stvořeních, které oplývají velkou mírou chrabrosti. Vyřadila jsem věty jako: „*Myslím, že to bylo od Terryho odvážné, zahrát to s Holly.*“⁴⁶ nebo „*jako by ten dotyk byl příliš odvážný, /.../*“⁴⁷, protože nekorrespondují s významem spojení *mít kuráž*.

Tabulka 21: Výsledky pro *mít kuráž* a *být odvážný*

	mít kuráž	být odvážný	být + mít celkem	mít kuráž v %	být odvážný v %
Celkem	99	658	757	13,08%	86,92%
0	5	375	380	1,32%	98,68%
1	78	267	345	22,61%	77,39%
2	16	15	31	51,61%	48,39%

⁴⁵ *být vadný*, výskyt č. 95

⁴⁶ *být odvážný*, výskyt č. 228

⁴⁷ *být odvážný*, výskyt č. 117

9.16 mít manželku // být ženatý

V případě spojení *mít manželku* bylo v některých případech obtížné odlišit *mít* ve smyslu vlastnění určité osoby jako svého majetku, nebo *mít* ve smyslu pouta, které táhne k blízké osobě, s níž je subjekt spojen svatbou. U vět typu: *Byl rád, že má doma manželku, matku jejich dcery a hospodyni*. jsem se přikláněla spíše k nemajetnické variantě. Přesto převedení do slovesného protějšku s *být* zní poněkud rozpačitě: *Byl rád, že je ženatý s matkou jejich dcery a hospodyni*. Tento nesoulad dle mého názoru vychází jednak z toho, že původní věta nejednoznačně reflektuje vztah vlastnění, a jednak z toho, že nejasně vysvětluje, kolik osob vlastně v domácnosti žilo – zda manželka, matka jejich dcery a hospodyně jsou jedna osoba, dvě nebo tři. U spojení s *být* je tato záležitost vyjádřena explicitně a výsledná věta nedává žádných pochyb o tom, že manželka a matka jsou jedna osoba, a pokud odmítneme možnost bigamie, i hospodyně je stále tatáž žena.

Jako adekvátní ke spojení *mít manželku* byly vyhodnoceny i věty s předložkou *za*, např. „*Koho má za manželku?*“⁴⁸ nebo „*Jiný, který má za manželku Češku, byl rád /.../*“⁴⁹.

Tabulka 22: Výsledky pro *mít manželku* a *být ženatý*

	mít manželku	být ženatý	být + mít celkem	mít manželku v %	být ženatý v %
Celkem	437	1023	1460	29,93%	70,07%
0	257	49	306	83,99%	16,01%
1	165	872	1037	15,91%	84,09%
2	15	95	110	13,64%	86,36%
3	0	7	7	0,00%	100,00%

⁴⁸ *mít manželku*, výskyt č. 125

⁴⁹ *mít manželku*, výskyt č. 126

9.17 mít mouchy // být nedokonalý

Nesnáz pojící se k této dvojici spočívá v tom, že základní, tedy posuzovaný, tvar spojení *být nedokonalý* je již v negaci. Při analýze jsem se držela schématu číslování navrženého výše pouze s tím rozdílem, že formálně pozitivní tvar *být dokonalý* byl v tomto případě posouzen jako negace tvaru základního, *být nedokonalý*. Považuji za užitečné uvést tabulku, z níž bude jasně patrné, které tvary jsou v analýze zastoupeny kterými čísly, aby nedocházelo k nepochopení:

být nedokonalý → 1 (*mít mouchy*)

nebýt nedokonalý → 2

být dokonalý → 3 (*nemít mouchy*)

nebýt dokonalý → 4

Z přehledu výše lze vyčíst, že výskyty čísel 2 a 4 jsou pro analýzu bezpředmětné, protože k nim nelze utvořit adekvátní variantu se spojením *mít mouchy*. Pro úplnost ale byly i tyto tvary číslem opatřeny.

Tabulka 23: Výsledky pro *mít mouchy* a *být nedokonalý*

	mít mouchy	být nedokonalý	být + mít celkem	mít mouchy v %	být nedokonalý v %
Celkem	78	2386	2464	3,17%	96,83%
0	22	1157	1179	1,87%	98,13%
1	56	97	153	36,60%	63,40%
2	0	0	0	0,00%	0,00%
3	0	837	837	0,00%	100,00%
4	0	295	295	0,00%	100,00%

9.18 mít nadání // být nadaný

Vzhledem k tomu, že spojení jsou si hodně podobná a významově blízká, v obou případech jsem pouze protřídila výskyty podle předem stanovených pravidel. Byla jsem v případě *být nadaný* připravena započítat krátké i dlouhé tvary participiálního v přísudku, ale žádný krátký tvar se v celé sumě výskytů neobjevil.

Tabulka 24: Výsledky pro *mít nadání* a *být nadaný*

	mít nadání	být nadaný	být + mít celkem	mít nadání v %	být nadaný v %
Celkem	171	343	514	33,27%	66,73%
0	10	170	180	5,56%	94,44%
1	129	162	291	44,33%	55,67%
2	32	10	42	76,19%	23,81%
3	0	1	1	0,00%	100,00%

9.19 mít nadání // být rozený

Vzhledem k pravidlům popsaným v předchozí kapitole by bylo třeba posuzovat pouze spojení *být rozený*, to znamená soustředit se na takové věty, v nichž slovo *rozený* nefunguje pouze jako modifikátor, pravděpodobně přívlastek, ale tvoří se slovesem *být* základní jednotku, již by v tomto případě pravděpodobně muselo být sponové sloveso se jménem. V takovém případě bychom ale narazili na problém v synonymii. Věta *Petr je rozený v Chomutově* nepopisuje v žádném ohledu vlohy nebo nadání. Dle mého názoru tedy neexistuje takový kontext, v němž by spojení bylo synonymní s *mít nadání* a zároveň nevyžadovalo ještě další doplnění. Z těchto důvodů jsem se tedy rozhodla k odstoupení od pravidel a do analýzy zahrnula všechny věty se synonymním významem, i když základní dvojice byla jiná, např. „*Jsi rozenej průšvihář.*“⁵⁰ nebo „*Doherty byl rozený pesimista.*“⁵¹

Tabulka 25: Výsledky pro *mít nadání* a *být rozený*

	mít nadání	být rozený	být + mít celkem	mít nadání v %	být rozený v %
Celkem	171	155	326	52,45%	47,55%
0	10	24	34	29,41%	70,59%
1	129	121	250	51,60%	48,40%
2	32	10	42	76,19%	23,81%

⁵⁰ *být rozený*, výskyt č. 119

⁵¹ *být rozený*, výskyt č. 9

9.20 mít nadbytek // být bohatý na

Výrazy *mít nadbytek* a *být bohatý na* považuji za dvojici problematickou, protože těžko hledat kontext, v němž by spojení byla synonymní. Slovo *nadbytek* implikuje, že něčeho je příliš, více než by bylo potřeba. Pokud je člověk *bohatý na zkušenosti*, ještě to neznamená, že jich má zbytečně mnoho. Nehledě na to, že většina výskytů z korpusu se týkala neživých věcí, např. „*Listy chryzantém jsou bohaté na obsah vitamínů a minerálních látek.*“⁵² Nelze ovšem obviňovat květiny z toho, že mají nadbytek nezbytných látek. „*Skalní svahy severně od města jsou bohaté na skalní malby*“⁵³ nám zase dle mého názoru neříká, že by bylo lépe, kdyby skalní malby alespoň trochu zmenšily svůj počet.

Tabulka 26: Výsledky pro *mít nadbytek* a *být bohatý na*

	mít nadbytek	být bohatý na	být + mít celkem	mít nadbytek v %	být bohatý na v %
Celkem	48	250	298	16,11%	83,89%
0	46	16	62	74,19%	25,81%
1	2	224	226	0,88%	99,12%
2	0	10	10	0,00%	100,00%

9.21 mít nakoupeno // být pod vlivem drogy

V korpusu se mi nepodařilo nalézt jediný výskyt spojení *mít nakoupeno*, který by svým významem odpovídal spojení *být pod vlivem drogy*. Z toho důvodu považuji v této dvojici variantu s *být* za bezkonkurenčně početnější.

Tabulka 27: Výsledky pro *mít nakoupeno* a *být pod vlivem drogy*

	mít nakoupeno	být pod vlivem drogy	být + mít celkem	mít nakoupeno v %	být pod vlivem drogy v %
Celkem	59	51	110	53,64%	46,36%
0	59	4	63	93,65%	6,35%
1	0	45	45	0,00%	100,00%
2	0	2	2	0,00%	100,00%

⁵² *být bohatý na*, výskyt č. 213

⁵³ *být bohatý na*, výskyt č. 237

9.22 mít nakoupeno // být podnapilý

Spojení *mít nakoupeno* je užíváno spíše okrajově, jedná se o výraz spadající s největší pravděpodobností do oblasti argotu. Na druhé straně *být podnapilý* patří do slovní zásoby spisovné. Z tohoto důvodu jsem předpokládala převahu *být podnapilý*.

Tabulka 28: Výsledky pro *mít nakoupeno* a *být podnapilý*

	mít nakoupeno	být podnapilý	být + mít celkem	mít nakoupeno v %	být podnapilý v %
Celkem	59	63	122	48,36%	51,64%
0	54	34	88	61,36%	38,64%
1	5	28	33	15,15%	84,85%
2	0	1	1	0,00%	100,00%

9.23 mít nahnáno // být vystrašený

V případě spojení *být vystrašený* i *mít nahnáno* jsem pouze vyřadila všechny výskyty, které neodpovídaly formálním požadavkům. Předpokládala jsem, že vzhledem ke své citové zabarvenosti bude výraz *mít nahnáno* v menšině, a tato domněnka se potvrdila.

Tabulka 29: Výsledky pro *mít nahnáno* a *být vystrašený*

	mít nahnáno	být vystrašený	být + mít celkem	mít nahnáno v %	být vystrašený v %
Celkem	74	204	278	26,62%	73,38%
0	4	32	36	11,11%	88,89%
1	67	160	227	29,52%	70,48%
2	3	12	15	20,00%	80,00%

9.24 mít nahnáno // být zbabělec

Být zbabělec jsem zpracovala klasicky, pouze podle formálních pravidel, a podobně tomu bylo i v případě spojení *mít nahnáno*.

Tabulka 30: Výsledky pro mít nahnáno a být zbabělec

	mít nahnáno	být zbabělec	být + mít celkem	mít nahnáno v %	být zbabělec v %
Celkem	74	263	337	21,96%	78,04%
0	74	49	123	60,16%	39,84%
1	0	182	182	0,00%	100,00%
2	0	32	32	0,00%	100,00%

9.25 nemít náladu // být neduživý

Spojení jsou zdánlivě nesynonymní. *Neduživý* z výrazu *být neduživý* znamená totiž podle Ssjč „*trpící neduhem; churavý, chorobný*“⁵⁴. Z toho vyplývá, že pracujeme s vyjádřením slabého tělesného nebo duševního stavu. Existuje velmi málo situací, ve kterých by podobnou významovou funkci zastávalo spojení *nemít náladu*.

Při posouzení synonymičnosti jsem se tedy držela pravidla, že spojení *nemít náladu* je synonymní k *být neduživý* pouze v tom případě, že není určeno na co konkrétně dotýčný *nemá náladu*. Pokud doplnění existovalo, označila jsem výskyt nulou. Věty tohoto typu by totiž do varianty s *(ne)mít* převést nešly. Své tvrzení mohu doložit například na větě „*Jenže já dnes večer prostě nemám na děti náladu*.“⁵⁵, kterou těžko přepisovat na *Jenže já jsem dnes večer prostě na děti neduživá*.

Tabulka 31: Výsledky pro nemít náladu a být neduživý

	nemít náladu	být neduživý	být + mít celkem	nemít náladu v %	být neduživý v %
Celkem	368	35	403	91,32%	8,68%
0	363	19	382	95,03%	4,97%
1	5	16	21	23,81%	76,19%

⁵⁴ HAVRÁNEK, Bohuslav. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Citováno dne 15. února 2014. Dostupné na < <http://ssjc.ujc.cas.cz/> >.

⁵⁵ *nemít náladu*, výskyt č. 69

9.26 mít nárok // být oprávněno

Omezením, které bylo nutné brát při posuzování této dvojice v úvahu, bylo to, že *nárok* mohou vznášet pouze osoby, skupiny nebo jiné subjekty tvořené živými tvory. Zaprvé jsem tedy u spojení *být oprávněno* nulou označila všechny výskyty, v nichž v roli podmětu vystupovala neživá, často abstraktní pojmenování, např. „*většina stížností byla neoprávněná*“⁵⁶ či „*Obavy vlády jsou oprávněné*“⁵⁷. V další fázi jsem odstranila tvary s předložkou *na*: „*Kdo má nárok na dovolenou za odpracované dny /.../*“⁵⁸, protože nemohou být převedeny do podoby se slovesem *být*.

V případě *být oprávněno* jsem také vyřadila výskyty, kde původcem děje nebyla osoba nebo instituce.

Tabulka 32: Výsledky pro *mít nárok* a *být oprávněno*

	mít nárok	být oprávněno	být + mít celkem	mít nárok v %	být oprávněno v %
Celkem	1776	775	2551	69,62%	30,38%
0	1709	759	2468	69,25%	30,75%
1	55	14	69	79,71%	20,29%
2	11	2	13	84,62%	15,38%

⁵⁶ *být oprávněno*, výskyt č. 121

⁵⁷ *být oprávněno*, výskyt č. 678

⁵⁸ *mít nárok*, výskyt č. 170

9.27 mít náskok // být prozíravý

Přesto, že spojení *mít náskok* svým počtem výskytů několikanásobně překonalo konkurenta s *být*, mezi jeho výskyty jsem nenalezla ani jeden případ, kdy by jazykové jednotky byly synonymní s *být prozíravý*. Ve velkém počtu se objevovaly výrazy vyjadřující náskok buď z hlediska vzdálenosti /čas/

Tabulka 33: Výsledky pro *mít náskok* a *být prozíravý*

	mít náskok	být prozíravý	být + mít celkem	mít náskok v %	být prozíravý v %
Celkem	443	138	581	76,25%	23,75%
0	443	19	462	95,89%	4,11%
1	0	81	81	0,00%	100,00%
2	0	34	34	0,00%	100,00%
3	0	3	3	0,00%	100,00%
4	0	1	1	0,00%	100,00%

9.28 mít nedostatky // být nedokonalý

Ke spojení *být nedokonalý* a jeho specifickému způsobu číslování jsem se vyjadřovala v jedné z předchozích podkapitol.

U spojení *mít nedostatky* jsem akceptovala i jednotné číslo, pokud popisovalo požadovanou skutečnost, např. „*Dříve se používaly keramické materiály, které však měly zásadní nedostatek – byly křehké a neobrobitelné.*“⁵⁹

Tabulka 34: Výsledky pro *mít nedostatky* a *být nedokonalý*

	mít nedostatky	být nedokonalý	být + mít celkem	mít nedostatky v %	být nedokonalý v %
Celkem	432	2386	2818	15,33%	84,67%
0	252	1157	1409	17,89%	82,11%
1	172	97	269	63,94%	36,06%
2	8	0	8	100,00%	0,00%
3	0	837	837	0,00%	100,00%
4	0	295	295	0,00%	100,00%

⁵⁹ *mít nedostatky*, výskyt č. 365

9.29 mít nutkání // být motivován

Pro *mít nutkání* jsem postupovala pouze v souladu s formálními požadavky a k větším problémům nedocházelo.

U *být motivován* jsem akceptovala tvar krátký (*motivován*) i dlouhý (*motivovaný*). Důvody pro toto rozhodnutí shrnuji v úvodní kapitole. Významově bylo třeba odlišit případy, ve kterých spojení *být motivován* fungovalo ve významu *vyplývat, pocházet z*: „/.../ její jednání není ani tak motivované soucitem jako spíš nedůvěrou.“⁶⁰ a případy, v nichž bylo spojení synonymní s *mít nutkání*, protože vyjadřovalo touhu subjektu aktivně se podílet na dosažení určitého cíle: „/.../, začnou být vnitřně motivované stát se lepšími.“⁶¹

Tabulka 35: Výsledky pro *mít nutkání* a *být motivován*

	mít nutkání	být motivován	být + mít celkem	mít nutkání v %	být motivován v %
Celkem	147	96	243	60,49%	39,51%
0	15	89	104	14,42%	85,58%
1	124	6	130	95,38%	4,62%
2	8	0	8	100,00%	0,00%
3	0	1	1	0,00%	100,00%

⁶⁰ *být motivován*, výskyt č. 93

⁶¹ *být motivován*, výskyt č. 42

9.30 mít obavy // být pesimistický

K *být pesimistický* jsem přiřadila pouze ty výskyty, které vypovídaly o jisté osobě.

Mít obavy jsem pro účely analýzy považovala za rovnocenné se spojením *mít obavu*. Posuzování *mít obavy* ve smyslu spojení *být pesimistický* je záležitost velmi komplikovaná. Často se setkáváme s větami, v nichž by bylo možné *mít obavy* nahradit slovesem *bát se*, *obávat se*: „/.../ připomínal postarší ženu, která má z války obavu /.../.“⁶² Takové věty jsem v analýze označila nulou.

V některých případech, kdy jsem uvažovala nad zaměnitelností *mít obavy* za *být pesimistický*, jsem se dostávala až na pomezí filosofické debaty o tom, jestli je vůbec možné, aby byl někdo *oprávněně pesimistický*, jako v případě věty: „/.../ mohu mít oprávněné obavy týkající se vaší osoby.“⁶³ Vzhledem k tomu, že posuzování významových odlišností tohoto typu ale nebylo předmětem analýzy, rozhodla jsem se i podobné výskyty označovat číslem 1.

Tabulka 36: Výsledky pro *mít obavy* a *být pesimistický*

	mít obavy	být pesimistický	být + mít celkem	mít obavy v %	být pesimistický v %
Celkem	1576	80	1656	95,17%	4,83%
0	1543	48	1591	96,98%	3,02%
1	33	27	60	55,00%	45,00%
2	0	5	5	0,00%	100,00%

⁶² *mít obavy*, výskyt č. 176

⁶³ *mít obavy*, výskyt č. 1280

9.31 mít odvahu // být odvážný

U *být odvážný* jsem při analýze vzala v úvahu pouze spojení, která vypovídala o osobách, tedy např. „/.../; *jeden byl dost odvážný, aby se za pseudonymem neskryval.*“⁶⁴ nebo „*Pokud se ho tak odvážíš oslovit, jsi odvážnější než zbytek společnosti.*“⁶⁵ Vytřídit jsem musela především výskyty, které nepopisovaly odvahu jako vlastnost vyjadřující mravní sílu a odhodlání se postavit nebezpečí, ale spíše jako troufalost, např. „*Je velmi odvážné spojit operu a loutkové divadlo, /.../.*“⁶⁶ nebo lascivnost: „*Žluté šaty, které byly tehdy odvážné, /.../.*“⁶⁷

Tabulka 37: Výsledky pro mít odvahu a být odvážný

	mít odvahu	být odvážný	být + mít celkem	mít odvahu v %	být odvážný v %
Celkem	913	658	1571	58,12%	41,88%
0	43	375	418	10,29%	89,71%
1	493	267	760	64,87%	35,13%
2	377	15	392	96,17%	3,83%

---

⁶⁴ *být odvážný*, výskyt č. 64

⁶⁵ *být odvážný*, výskyt č. 532

⁶⁶ *být odvážný*, výskyt č. 475

⁶⁷ *být odvážný*, výskyt č. 268

9.32 mít opici // být opilý

Většina výskytů spojení *mít opici* nevyjadřovala navzdory očekávání alkoholovou opojenost, ale vlastnictví zvířete, např. „*Stejně jako u nás mají lidé psy a kočky, tak v Africe mají opice a hady.*“⁶⁸

Být opilý bylo vyhodnoceno pouze z hlediska formálních požadavků.

Tabulka 38: Výsledky pro *mít opici* a *být opilý*

	mít opici	být opilý	být + mít celkem	mít opici v %	být opilý v %
Celkem	40	1184	1224	3,27%	96,73%
0	33	151	184	17,93%	82,07%
1	7	932	939	0,75%	99,25%
2	0	100	100	0,00%	100,00%

9.33 mít opičku // být podnapilý

Podobně jako v případě předchozího spojení ani *mít opičku* nevyjadřovalo primárně podroušený stav milce alkoholu: „*Měl také dvě malinkaté opičky, roztomilé a mazané, /.../*“⁶⁹ Při analýze jsem se držela předem vytyčených pravidel, která byla v tomto případě dostatečná.

Tabulka 39: Výsledky pro *mít opičku* a *být podnapilý*

	mít opičku	být podnapilý	být + mít celkem	mít opičku v %	být podnapilý v %
Celkem	9	63	72	12,50%	87,50%
0	7	34	41	17,07%	82,93%
1	2	28	30	6,67%	93,33%
2	0	1	1	0,00%	100,00%

⁶⁸ *mít opici*, výskyt č. 15

⁶⁹ *mít opičku*, výskyt č. 4

9.34 mít páru // být silný

U obou spojení je pojícím prvkem tělesná síla, což bylo také to, co jsem ve výskytech vyhledávala. Důkladná selekce byla nutná zvláště u spojení *být silný*, protože výskyty většinou popisovaly spíše sílu duševní než tělesnou: „*Mužstvo je tedy psychicky silnější?*“⁷⁰

Tabulka 40: Výsledky pro *mít páru* a *být silný*

	mít páru	být silný	být + mít celkem	mít páru v %	být silný v %
Celkem	178	7951	8129	2,19%	97,81%
0	164	7164	7328	2,24%	97,76%
1	13	730	743	1,75%	98,25%
2	1	57	58	1,72%	98,28%

9.35 mít péči // být pečlivý

Přesto, že *mít péči* se v korpusu vyskytovalo v 310 případech, dle mého názoru nebyl s *být pečlivý* synonymní žádný z nich.

U *být pečlivý* jsem postupovala pouze podle pravidel a formálních požadavků a ve výsledku bylo s *mít péči* synonymní následující množství výskytů:

Tabulka 41: Výsledky pro *mít péči* a *být pečlivý*

	mít péči	být pečlivý	být + mít celkem	mít péči v %	být pečlivý v %
Celkem	310	258	568	54,58%	45,42%
0	310	186	496	62,50%	37,50%
1	0	70	70	0,00%	100,00%
2	0	2	2	0,00%	100,00%

⁷⁰ *být silný*, výskyt č. 5324

9.36 mít pochopa // být inteligentní

Výraz *mít pochopa* patří do oblasti periferní, řídce užívané slovní zásoby. Tento fakt se odrazil i při analýze spojení, protože v korpusu nebyl nalezen jediný výskyt.

Na druhé straně *být inteligentní* bylo zastoupeno hojně, v 901 případě. Z tohoto počtu požadavků vyhovělo:

Tabulka 42: Výsledky pro *mít pochopa* a *být inteligentní*

	mít pochopa	být inteligentní	být + mít celkem	mít pochopa v %	být inteligentní v %
Celkem	0	901	901	0,00%	100,00%
0	0	417	417	0,00%	100,00%
1	0	447	447	0,00%	100,00%
2	0	35	35	0,00%	100,00%
3	0	2	2	0,00%	100,00%

9.37 mít pochopení // být přístupný

Většina výskytů pro *být přístupný* se týkala prostoru a přístupnosti ve smyslu volného vstupu, např. *v odpoledních hodinách ale bude hřiště přístupné všem zájemcům*⁷¹, nebo přístupnosti jako dosažitelnosti, např. *„elektronické knihovny jsou přístupné přes webový prohlížeč“*⁷². Pro analýzu byla vybrána pouze ta spojení, která vyjadřovala nějakou emoci, vstřícnost člověka nebo instituce akceptovat argumenty protistrany nebo určitou ochotu jako u *„Je přístupný diskuzi, snaží se vyhovět, /.../“*⁷³ a *„mladí lidé i přes výchovu v odlišné kultuře jsou přístupní i jinému pohledu na svět“*⁷⁴ nebo sklony k něčemu: *„jste přístupni nejružnějším způsobům manipulace“*⁷⁵.

Tabulka 43: Výsledky pro mít pochopení a být přístupný

	mít pochopení	být přístupný	být + mít celkem	mít pochopení v %	být přístupný v %
Celkem	417	1993	2410	17,30%	82,70%
0	362	1871	2233	16,21%	83,79%
1	31	73	104	29,81%	70,19%
2	24	18	42	57,14%	42,86%
3	0	29	29	0,00%	100,00%
4	0	2	2	0,00%	100,00%

⁷¹ *být přístupný*, výskyt č. 18

⁷² *být přístupný*, výskyt č. 1675

⁷³ *být přístupný*, výskyt č. 1263

⁷⁴ *být přístupný*, výskyt č. 1715

⁷⁵ *být přístupný*, výskyt č. 1821

9.38 nemít práci // být nefunkční

Vzhledem k tomu, že pro spojení *být nefunkční* bylo žádoucí nalézt takové jednotky, které jsou synonymní se spojením *nemít práci*, bylo třeba pátrat po významu *nefunkčnosti* jako neschopnosti nebo neochotě pracovat. V žádném výskytu jsem ovšem neshledala, že bychom mohli o tomto významu hovořit. Významné množství se týkalo nefunkčnosti a funkčnosti označující míru pracovní síly určitého stroje, zařízení nebo nástroje a jeho schopnosti plnit účel, k němuž byl sestrojen či vytvořen, např. „*system bude funkční maximálně do dvou měsíců*“⁷⁶ nebo „*filtrační systém není pak úplně funkční*“⁷⁷.

Tabulka 44: Výsledky pro *nemít práci* a *být nefunkční*

	nemít práci	být nefunkční	být + mít celkem	nemít práci v %	být nefunkční v %
Celkem	4323	835	5158	83,81%	16,19%
0	3886	835	4721	82,31%	17,69%
1	92	0	92	100,00%	0,00%
2	343	0	343	100,00%	0,00%

---

⁷⁶ *být nefunkční*, výskyt č. 10

⁷⁷ *být nefunkční*, výskyt č. 830

9.39 nemít práci // být nezaměstnaný

Nemít práci bylo jediné spojení, jehož prostřednictvím byla jako základní tvar, který se označoval číslem jedna, analyzována jednotka v negaci. Z analýzy jsem předně vyřadila, tzn. nulou opatřila, především výstupy obsahující slovo *práce* v jeho abstraktní podobě, např. „*Radana vyskočila a rychle se omluvila, že má ještě práci.*“⁷⁸ Zachovány naopak zůstaly všechny věty, v nichž bychom mohli slovo *práce* nahradit slovem *zaměstnání*, např. „*Matka neměla práci, byli chudí.*“⁷⁹.

Problematické byly věty, v nichž sice bylo možné slovo *práce* zaměnit za *zaměstnání*, ale z hlediska stylistiky by taková záměna byla obtížně proveditelná. Např. větu „*Žena má svou práci, která ji baví.*“⁸⁰ můžeme snadno modifikovat na *Žena má své zaměstnání, které ji baví.*, ale už nelze jednoduše vyjádřit podobnou skutečnost se slovesem *být*. Věta *Žena je zaměstnaná, kde ji to baví.* není stylisticky vyhovující. Pro přesné postihnutí významu původní věty je proto nezbytné užít i v upravené větě slovo *práce*, tedy: *Žena je zaměstnaná v práci, která ji baví.* Vědoma si této specifčnosti, rozhodla jsem se přesto i výskyty podobného ražení do analýzy připojit přiřazením příslušného čísla.

U *být nezaměstnaný* nenastaly žádné komplikace, takže jsem pouze posoudila výskyty z formálního hlediska.

Tabulka 45: Výsledky pro *nemít práci* a *být nezaměstnaný*

	nemít práci	být nezaměstnaný	být + mít celkem	nemít práci v %	být nezaměstnaný v %
Celkem	4323	139	4462	96,88%	3,12%
0	3886	93	3979	97,66%	2,34%
1	92	46	138	66,67%	33,33%
2	343	0	343	100,00%	0,00%

⁷⁸ *nemít práci*, výskyt č. 113

⁷⁹ *nemít práci*, výskyt č. 4217

⁸⁰ *nemít práci*, výskyt č. 536

9.40 mít průšvih // být v nesnázích

Být v nesnázích je výraz nejčastěji spojovaný s pohádkami, v nichž se do *nesnázi* dostávají princezny, aby je potom mladý hrdina zachránil a vše dobře dopadlo. Zřídka ale uslyšíme, že taková princezna má *průšvih*. V tomto kontextu jsou zkratka spojení *mít průšvih* a *být v nesnázích* jen těžko zaměnitelná. Snažila jsem se tedy vybrat skutečně jen ty výskyty ze sumy dat pro *být v nesnázích*, které byly s *mít průšvih* zaměnitelné. Vzhledem k citové zabarvenosti a příznakovosti obou spojení je to ale úkol nesnadný a konečné rozhodnutí o osudu výskytu bude záležet především na idiolektu posuzovatele a jeho subjektivním pocitu.

Tabulka 46: Výsledky pro *mít průšvih* a *být v nesnázích*

	mít průšvih	být v nesnázích	být + mít celkem	mít průšvih v %	být v nesnázích v %
Celkem	93	28	121	76,86%	23,14%
0	4	11	15	26,67%	73,33%
1	83	17	100	83,00%	17,00%
2	6	0	6	100,00%	0,00%

9.41 mít přehled // být informovaný

U spojení *být informovaný* jsem nejzřetelněji narazila na problém konkurence dlouhých a krátkých tvarů ve sponové části přísudku, který jsem rozepsala v úvodu.

Vzhledem ke zjištěním, k nimž jsem dospěla během přípravné fáze, kdy jsem určovala, kterými pravidly se budu řídit, jsem se rozhodla zařadit všechny výskyty spojení *být informovaný* bez ohledu na délku samohlásek.

Tabulka 47: Výsledky pro *mít přehled* a *být informovaný*

	mít přehled	být informovaný	být + mít celkem	mít přehled v %	být informovaný v %
Celkem	712	142	854	83,37%	16,63%
0	166	36	202	82,18%	17,82%
1	478	84	562	85,05%	14,95%
2	68	15	83	81,93%	18,07%
3	0	7	7	0,00%	100,00%

9.42 mít převahu // být nadřazený

Spojení *mít převahu* a *být nadřazený* také patřila k těm, u nichž nebyla otázka synonymie jednoduchá a jednoznačná. Spojení *být nadřazený* jsem posoudila veskrze z hlediska formálních pravidel, u *mít převahu* jsem se snažila zařazovat co možná nejširší významové pole, aby bylo vůbec možné najít sémantické ekvivalenty k *být nadřazený*.

Tabulka 48: Výsledky pro *mít převahu* a *být nadřazený*

	mít převahu	být nadřazený	být + mít celkem	mít převahu v %	být nadřazený v %
Celkem	412	67	479	86,01%	13,99%
0	37	36	73	50,68%	49,32%
1	368	26	394	93,40%	6,60%
2	7	5	12	58,33%	41,67%

9.43 mít respekt // být vážený

Ze sumy výskytů pro *být vážený* jsem vyčlenila všechna vyjádření, která se týkala jiného významu slova *vážený*, např. vážený průměr ve statistice.

U *mít respekt* jsem se soustředila na rozdělení výskytů do dvou skupin. První skupina byla v analýze opatřena číslem 0. Popisovaný v těchto výskytech nepožíval sám respektu, ale měl respekt k někomu jinému, např. „*Cítíte, že z nás mají respekt.*“⁸¹ nebo „*/.../ mám k ní dokonalý respekt i úctu.*“⁸² Druhou skupinu tvořily výskyty synonymní s *být vážený*, v nichž subjekt si vydobýval respekt u ostatních, např. „*Byla nejbohatším klubem, měla veliký respekt.*“⁸³ či „*/.../ rozuměl nám, a proto měl náš respekt.*“⁸⁴

Tabulka 49: Výsledky pro *mít respekt* a *být vážený*

	mít respekt	být vážený	být + mít celkem	mít respekt v %	být vážený v %
Celkem	312	317	629	49,60%	50,40%
0	276	275	551	50,09%	49,91%
1	35	41	76	46,05%	53,95%
2	1	1	2	50,00%	50,00%

---

⁸¹ *mít respekt*, výskyt č. 80

⁸² *mít respekt*, výskyt č. 111

⁸³ *mít respekt*, výskyt č. 195

⁸⁴ *mít respekt*, výskyt č. 166

9.44 mít roupy // být rozmarný

Posuzovat tuto dvojici mi přišlo velice zajímavé, protože obě jednotky dle mého názoru stojí mimo centrální slovní zásobu. *Mít roupy* kvůli idiomatičnosti a zároveň příznakovosti ve smyslu citové zabarvenosti, a proto omezené použitelnosti. *Být rozmarný* kvůli historičnosti jmenné složky a nízké frekvenci užívání (pouze 25 výskytů slova *rozmarný* na celý korpus).

Na druhé straně je ale třeba si uvědomit i poměrně nesnadně interpretovatelnou část sémantickou a to, ve kterých kontextech mohou tato spojení být synonymní. Pro *mít roupy* jsem zařadila všechny výskyty, které odpovídaly definici z SČFI: „*být velmi bujný, neposedný a rozpustilý*“⁸⁵, pro *být rozmarný* pak ty výpovědi, které korespondovaly s formálními požadavky a zároveň byly vysloveny o nějaké osobě.

Tabulka 50: Výsledky pro *mít roupy* a *být rozmarný*

	mít roupy	být rozmarný	být + mít celkem	mít roupy v %	být rozmarný v %
Celkem	7	34	41	17,07%	82,93%
0	1	22	23	4,35%	95,65%
1	6	12	18	33,33%	66,67%

⁸⁵ ČERMÁK, František; HRONEK, Jirí; MACHAČ, Jaroslav. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. Praha : LEDA, 2009, s. 672.

9.45 mít rozlohu // být dlouhý

Z dvojice *mít rozlohu* a *být dlouhý* co do počtu výskytů výrazně převažovalo spojení *být dlouhý*. Od začátku ale bylo jasné, že synonymní jsou tato dvě spojení v tak omezeném počtu výskytů, že početní nepoměr mezi nimi nemusí být rozhodující.

Být dlouhý jsem považovala za ekvivalent spojení *mít rozlohu* v tom případě, že vyjadřovalo rozměr místa nebo předmětu, který disponuje nějakou plochou, např. „/.../ chodba za ní byla mnohem delší.“⁸⁶ nebo „Její prostory jsou dlouhé jen několik set metrů /.../.“⁸⁷ Po vyřazení všech nevyhovujících vět, zvláště těch, které vyjadřovaly časové trvání, se počet výskytů významně zredukoval:

Tabulka 51: Výsledky pro *mít rozlohu* a *být dlouhý*

	mít rozlohu	být dlouhý	být + mít celkem	mít rozlohu v %	být dlouhý v %
Celkem	169	8462	8631	1,96%	98,04%
0	168	8102	8270	2,03%	97,97%
1	1	360	361	0,28%	99,72%

---

⁸⁶ *být dlouhý*, výskyt č. 2044

⁸⁷ *být dlouhý*, výskyt č. 7429

9.46 mít strach // být pesimistický

Opozice dvou variant, z nichž obě bývají primárně používány v jiných kontextech, než ve kterých jsou synonymní, byla výzvou. Zvýšená pozornost při selekci nutně přicházela u spojení *mít strach*, protože synonymie s *být pesimistický* je omezena na velmi malé procento výskytů. Většina vyjadřuje *strach* jako obavu, zděšení ze zjevných příčin, nikoliv jako pouhý *pesimismus*.

Tabulka 52: Výsledky pro *mít strach* a *být pesimistický*

	mít strach	být pesimistický	být + mít celkem	mít strach v %	být pesimistický v %
Celkem	4499	80	4579	98,25%	1,75%
0	4472	48	4520	98,94%	1,06%
1	16	27	43	37,21%	62,79%
2	11	5	16	68,75%	31,25%

9.47 mít strpení // být trpělivý

Varianty jsou si významově hodně blízké, synonymní jsou ve většině případů. Zajímavé je, že obě slovesa se často vyskytovala v rozkazovacím způsobu, u *mít strpení* ale tento způsob převažoval, zatímco u *být trpělivý* jej předčil způsob oznamovací.

Tabulka 53: Výsledky pro *mít strpení* a *být trpělivý*

	mít strpení	být trpělivý	být + mít celkem	mít strpení v %	být trpělivý v %
Celkem	29	869	898	3,23%	96,77%
0	0	80	80	0,00%	100,00%
1	29	488	517	5,61%	94,39%
2	0	18	18	0,00%	100,00%
3	0	262	262	0,00%	100,00%
4	0	21	21	0,00%	100,00%

9.48 mít špičku // být podnapilý

Slovník české frazeologie a idiomatiky k výrazu *mít špičku* uvádí následující definici: „*být mírně, trochu opilý a chovat se nezvykle vesele n. nevážně, popř. frivolně*“⁸⁸ Když jsem posuzovala synonymní vztah k *být podnapilý*, počítala jsem ale s o něco širším pojetím a pro analýzu jsem využila i věty jako „*Muž byl zjevně silně podnapilý*“,⁸⁹ nebo „*čtyřadvacetiletá žena je silně podnapilá, naměřili jí v krvi dvě celé a čtyři desetiny promile*“.⁹⁰ Uvědomuji si, že v podobných případech se jedná spíše o eufemismus pro označení *být opilý*, ale adekvátně k tomu nalezneme u *mít špičku* věty jako „*všichni ostatní hosté už měli notnou špičku*“⁹¹ nebo „*Ted' už měl pět dní špičku, jak tomu říkal*“.⁹², u nichž také považuji použití výrazových prostředků za akt účelový, sloužící ke zmírnění tíhy skutečnosti. Na základě toho si myslím, že zařazením spojení s *být podnapilý*, které přímo nekorespondují s významem popsáním v SČFI, do analýzy nedojde k žádnému neobjektivnímu posunu, protože jsem obě možnosti v tomto případě využívány obdobně.

Tabulka 54: Výsledky pro *mít špičku* a *být podnapilý*

	mít špičku	být podnapilý	být + mít celkem	mít špičku v %	být podnapilý v %
Celkem	126	63	189	66,67%	33,33%
0	106	34	140	75,71%	24,29%
1	20	28	48	41,67%	58,33%
2	0	1	1	0,00%	100,00%

⁸⁸ ČERMÁK, František; HRONEK, Jiří; MACHAČ, Jaroslav. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. Praha : LEDA, 2009, s. 800.

⁸⁹ *být podnapilý*, výskyt č. 25

⁹⁰ *být podnapilý*, výskyt č. 53

⁹¹ *mít špičku*, výskyt č. 98

⁹² *mít špičku*, výskyt č. 71

9.49 mít váhu // být důležité

Ke spojení *být důležitý* jsem se již vyjadřovala v jedné z předchozích podkapitol. Na tomto místě chci pouze připomenout, že toto spojení bylo co do počtu výskytů nejpočetnější posuzovanou jednotkou a že mnohonásobně předčilo veškeré varianty, s nimiž mělo být srovnáváno.

Z prvků skupiny *mít váhu* jsem vyřadila především spojení, která popisovala hmotnost, např. „*/.../ rozpětí křídel má 240 centimetrů a váhu až 13 kilogramů*“⁹³

Tabulka 55: Výsledky pro *mít váhu* a *být důležité*

	mít váhu	být důležité	být + mít celkem	mít váhu v %	být důležité v %
Celkem	505	15962	16467	3,07%	96,93%
0	182	4082	4264	4,27%	95,73%
1	288	10568	10856	2,65%	97,35%
2	35	1264	1299	2,69%	97,31%
3	0	39	39	0,00%	100,00%
4	0	8	8	0,00%	100,00%

---

⁹³ *mít váhu*, výskyt č. 2

9.50 mít ve zvyku // být nacvičený

Mít něco ve zvyku může mít pouze živá bytost, případně bytost neživá, jíž jsou ovšem vlastnosti živé připisovány, např. *Děšť má ve zvyku spustit se přesně ve chvíli, kdy opouštíme dům*. Přesto, že je déšť neživý, v příkladové větě mu přisuzujeme určitý úmysl, vyčítáme, že se záměrně, cíleně spouští v situaci, kdy vylezeme před naše obydlí. Zživotňujeme tak déšť. Tato věta se ale těžko dá převést do věty s využitím spojení *být nacvičený*. Konstrukce *Děšť má nacvičeno spustit se přesně ve chvíli, kdy opouštíme dům* působí až komicky, protože vlastně klademe důraz na úmysl deště spouštět se naschvál. V konečném výsledku jsem tedy do analýzy zařadila pouze ty výskyty se spojením *mít ve zvyku*, v nichž původcem děje byla živá bytost.

Tabulka 56: Výsledky pro *mít ve zvyku* a *být nacvičený*

	mít ve zvyku	být nacvičený	být + mít celkem	mít ve zvyku v %	být nacvičený v %
Celkem	505	42	547	92,32%	7,68%
0	0	40	40	0,00%	100,00%
1	381	2	383	99,48%	0,52%
2	124	0	124	100,00%	0,00%

9.51 mít ve zvyku // být zvyklý

U spojení *být zvyklý* jsem číslem 0 označila ty výskyty, které obsahovaly předložku *na*, protože vyjádření utvořená pomocí této konstrukce nelze uspokojivě přepsat do podoby se spojením *mít ve zvyku*. Například věta „/.../ *jsme zvyklí na podobné akcentování architektur, /.../*“⁹⁴ by při využití slovesa *mít* vypadala následovně: *Máme ve zvyku podobné akcentování architektur*. Původcem děje se v takovém případě stává nevyjádřený podmět *my*. V původní větě, ale popisujeme skutečnost, že jsme si zvykli na někým jiným realizovanou akcentaci architektury.

Podobně jsem postupovala v případech, kdy *být zvyklý* nebylo následováno doplněním, např. „*My jsme za ta léta zvyklí a žádné protesty určitě nebudou, /.../*“⁹⁵ Takové výskyty byly také označeny číslem 0 kvůli tomu, že nemohou být převedeny do tvaru se slovesem *mít*.

Tabulka 57: Výsledky pro *mít ve zvyku* a *být zvyklý*

	mít ve zvyku	být zvyklý	být + mít celkem	mít ve zvyku v %	být zvyklý v %
Celkem	505	3906	4411	11,45%	88,55%
0	0	2303	2303	0,00%	100,00%
1	381	1292	1673	22,77%	77,23%
2	124	311	435	28,51%	71,49%

⁹⁴ *být zvyklý*, výskyt č. 2289

⁹⁵ *být zvyklý*, výskyt č. 2304

9.52 mít velikost // být dlouhý

U spojení *mít velikost* byla většina výskytů spojena s komplexnějším chápáním slova velikost, např.: „/.../ naše země mají podobnou velikost a počet obyvatel.“⁹⁶. Snažila jsem se tedy vyčlenit ty věty, v nichž by *velikost* mohla být zaměněna za *délku*, a tím by celé spojení mohlo být synonymní s *být dlouhý*. Výsledek vypadá následovně:

Tabulka 58: Výsledky pro *mít velikost* a *být dlouhý*

	mít velikost	být dlouhý	být + mít celkem	mít velikost v %	být dlouhý v %
Celkem	417	8462	8879	4,70%	95,30%
0	410	7696	8106	5,06%	94,94%
1	7	766	773	0,91%	99,09%

---

⁹⁶ *mít velikost*, výskyt č.

9.53 mít velké slovo // být autoritou

Analýza *být autoritou* neskýtala žádné větší těžkosti. Jediným prvkem, na který bych chtěla upozornit a v krátkosti se k němu vyjádřit, je otázka pádů. Přesto, že v základním tvaru spojení se setkáváme s instrumentálem, ve výjimečných případech jsem se rozhodla akceptovat i nominativ, např. „*To je pravda, děda byl absolutní autorita.*“⁹⁷ Oporu pro své rozhodnutí vidím především ve faktu, že ve všech podobných konstrukcích je možné nominativ instrumentálem nahradit při zachování neměnného zbytku věty a bez ztráty nebo změny významu.

Tabulka 59: Výsledky pro *mít velké slovo* a *být autoritou*

	mít velké slovo	být autoritou	být + mít celkem	mít velké slovo v %	být autoritou v %
Celkem	26	349	375	6,93%	93,07%
0	1	239	240	0,42%	99,58%
1	25	103	128	19,53%	80,47%
2	0	7	7	0,00%	100,00%

---

⁹⁷ *být autoritou*, výskyt č. 51

9.54 mít vytříbený vkus // být znalec

O člověku se říká, že *má vytříbený vkus* hlavně ve spojitosti s módou a jídlem, což potvrzují přes svou nepočetnost i všechny výstupy z korpusu. U *být znalec* jsem se ale neomezovala pouze na tyto dvě oblasti a rozšířila pole na znalost jakéhokoliv oboru, tedy i „/.../ *bude znalcem papíru, jeho struktury, vůní.*“⁹⁸ a „/.../ *nejsi moc dobrý znalec lidí.*“⁹⁹

Tabulka 60: Výsledky pro *mít vytříbený vkus* a *být znalec*

	mít vytříbený vkus	být znalec	být + mít celkem	mít vytříbený vkus v %	být znalec v %
Celkem	9	382	391	2,30%	97,70%
0	0	222	222	0,00%	100,00%
1	9	128	137	6,57%	93,43%
2	0	32	32	0,00%	100,00%

9.55 mít za povinnost // být povinností

U spojení *mít za povinnost* a *být povinností* nedocházelo k žádným nejasnostem. Obě spojení byla posouzena pouze s přihlédnutím k formálním pravidlům.

Tabulka 61: Výsledky pro *mít za povinnost* a *být povinností*

	mít za povinnost	být povinností	být + mít celkem	mít za povinnost v %	být povinností v %
Celkem	84	2211	2295	3,66%	96,34%
0	0	1320	1320	0,00%	100,00%
1	81	845	926	8,75%	91,25%
2	3	46	49	6,12%	93,88%

⁹⁸ *být znalec*, výskyt č. 17

⁹⁹ *být znalec*, výskyt č. 362

9.56 mít za povinnost // být vázaný

Dvojice těchto spojení vyžaduje jistou dávku představivosti, aby byl čtenář schopen posoudit jejich synonymní vztah. Po důkladné úvaze jsem vyhodnotila, že *být vázaný* je skutečně s *mít povinnost* synonymií spojeno jen ve velmi malém počtu případech. Mezi tyto nečetné případy patří především vázanost mlčenlivostí, neboli povinnost mlčet, tedy např. věty: „/.../ odmítl však sdělit s tím, že je vázaný mlčenlivostí.“¹⁰⁰ nebo „Můžeš se mi svěřit, jsem vázaný slibem mlčenlivosti.“¹⁰¹

Tabulka 62: Výsledky pro *mít za povinnost* a *být vázaný*

	mít za povinnost	být vázaný	být + mít celkem	mít za povinnost v %	být vázaný v %
Celkem	84	233	317	26,50%	73,50%
0	0	223	223	0,00%	100,00%
1	81	7	88	92,05%	7,95%
2	3	3	6	50,00%	50,00%

---

¹⁰⁰ *být vázaný*, výskyt č. 120

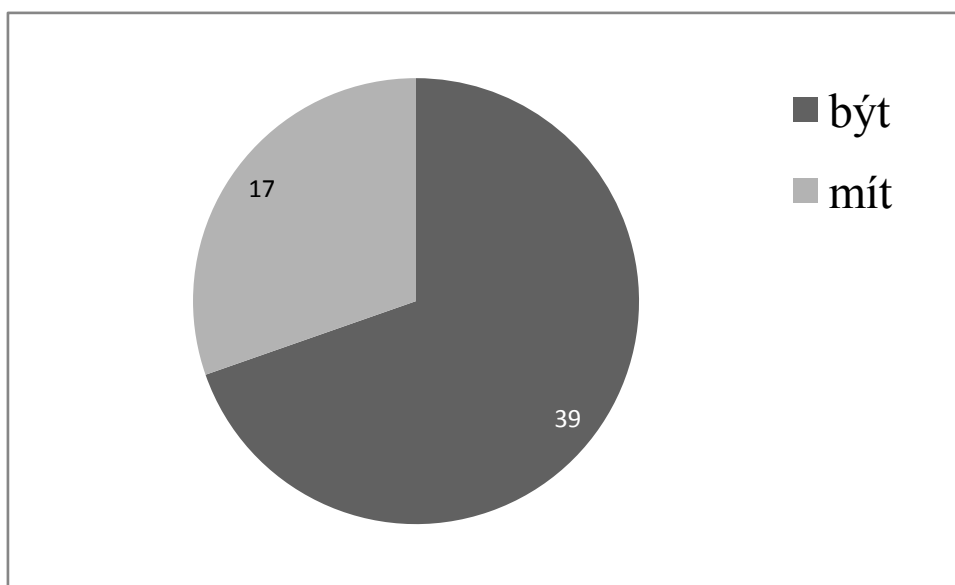
¹⁰¹ *být vázaný*, výskyt č. 144

10 Shrnutí výsledků

Celkem bylo analyzováno 56 spojení se slovesem *mít* a k nim příslušných 56 konkurenčních tvarů se slovesem *být*. Analýza byla provedena na celkovém počtu 116 476 výskytů, z nichž 73 % tvořila spojení se slovesem *být* a 27 % spojení se slovesem *mít*.

Požadavkům synonymie vyhovělo, tedy číslem jedna bylo opatřeno, celkem 37 689 výskytů, z toho 5 109 tvořilo sloveso *mít* a 32 580 sloveso *být*.

Sloveso *být* převažovalo z počtu 56 opozičních spojení v 39 případech, *mít* na druhé straně dosáhlo vyššího výsledku v 17 případech. Procentuálně vyjádřeno je to 70 % pro sloveso *být* a 30 % pro sloveso *mít*. Graficky vzájemný poměr obou sloves vypadá takto:

Graf 1: Konečné porovnání slovesa *mít* a *být*

11 Závěr

Diplomová práce se zabývala porovnáním užívání sloves *mít* a *být* v případech, ve kterých je možné považovat konstrukce využívající těchto sloves za synonymní, resp. v těch případech, kde je možné vyjádřit stejnou skutečnost jak spojením se slovesem *být*, tak spojením se slovesem *mít*, např. *být ženatý* a *mít manželku*. Cílem diplomové práce bylo na základě dat čerpaných z Českého národního korpusu zjistit, která varianta daných spojení je v češtině frekventovanější, resp. zda čeština pro popisy různých dějů a stavů používá častěji slova *být* či *mít*.

Inspiraci pro zkoumání této problematiky jsem načerpala z filosofické knihy *Mít, nebo být* od Ericha Fromma, který poukazuje na dvě protichůdné tendence směřování společnosti. Fromm mluví o modu bytí, reprezentovaném slovesem *být*, a modu vlastnění, zastoupeným slovesem *mít*. Knihu a její obsah jsem v krátkosti představila v kapitole 2.

V teoretické části jsem pozornost věnovala pozici sloves *být* a *mít* v české slovní zásobě a popsala různé funkce, které obě slovesa mohou plnit. Zaměřila jsem se zvláště na otázku syntaktických sloves, v nichž zastávají pozici nociální složky právě zkoumaná slovesa *být* a *mít* (kapitola 3).

Každému ze sloves *být* a *mít* jsem věnovala vlastní kapitulu, v níž jsem s pomocí Slovníku spisovného jazyka českého¹⁰² a Valenčního slovníku českých sloves¹⁰³ ukázala, jakým způsobem mohou být využívána. V souvislosti se slovesem *být* (kapitola 4) jsem upozornila na 18 případů využití podle SSJČ a u slovesa *mít* (kapitola 5) na 13. Připojila jsem také množství příkladů. Z VSČS jsem vycházela při jmenování 5 nejčastějších sémantických funkcí sloves *být* a *mít* v češtině.

Chápání pojmu synonymie jsem upřesnila v kapitole 6, kde jsem zároveň upozornila na problematiku míry tolerance při posuzování významové podobnosti dvou jednotek.

---

¹⁰² FILIPEC, Josef; DANEŠ, František; MACHAČ, Jaroslav. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha : Academia, 1994.

¹⁰³ LOPATKOVÁ, Markéta; ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk; KETTNEROVÁ, Václava. *Valenční slovník českých sloves*. Praha : Karolinum, 2008.

V kapitolách 7–10 jsem popsala samotnou analýzu skládající se z několika částí. První část tvořil výběr vhodného zdroje dat (kapitola 7). Po zvážení všech výhod a nevýhod jsem vybrala Tezaurus jazyka českého¹⁰⁴, který sice neposkytoval elektronická data, jež by ulehčila analýzu prováděnou na počítači, ale nabízel využitelný rejstřík, který ke slovesu *být* přiřazoval různé blízké významové jednotky se slovesem *mít* a naopak. Díky tomu se zamezilo přílišnému ovlivnění idiolektem, jež by mohlo nastat při jiném způsobu hledání odpovídajících protějšků.

Z TJČ jsem získala 56 konkurenčních spojení se slovesy *mít* a *být*. V dalším kroku bylo nutné všechna tato spojení vyhledat v korpusu (kapitola 8).

Ve fázi vyhledávání a prvotní práce s daty se zdálo, že spojení se slovesem *být* budou významně převažovat. Jejich počet byl často několikanásobně vyšší než počet konkurenčních spojení se slovesem *mít*. Konečný součet tento trend potvrdil a vzájemný poměr sloves se ustálil na 73 % s *být* vůči 27 % s *mít*.

Každý jednotlivý záznam z celkového počtu 116 476 výskytů jsem posoudila z hlediska synonymie a vyhodnotila synonymní vztah k ekvivalentu s druhým z dvojice sloves. K tomuto procesu jsem vytvořila vlastní systém, který jednoznačně vyjadřoval synonymní povahu spojení v určitém řádku (podkapitola 8.3). V daném systému jsem přehledně zachytila výskyt synonymie a negační prvky.

Po provedení základní analýzy jsem využila vytříděný počet synonymních výskytů pro *mít* a *být* a u jednotlivých významových spojení porovnála jejich počty (kapitola 8.5). Ukázalo se, že po selekci výskytů sloveso *být* stále významně převažuje.

Výsledky byly vloženy do tabulek a pro přehlednost jsem kromě počtu tvarů uváděla i procentuální poměr obou sloves. Sloveso *mít* z celkového počtu 56 opozičních spojení převažovalo v 17 případech (30 %), sloveso *být* v 39 případech (70 %).

V závěrečném shrnutí (kapitola 10) jsem zrekapitulovala všechny důležité číselné údaje, včetně celkové sumy analyzovaných dat. Podstatnou část shrnutí tvoří také graf, který reflektuje výsledky analýzy.

---

¹⁰⁴ KLÉGR, Aleš. *Tezaurus jazyka českého*. Praha : NLN, 2007.

Vzhledem k tomu, že analýza se zaměřovala pouze na malý úsek konkurenčních spojení s *být* a *mít*, pro další zkoumání navrhuji podrobit výsledek podrobnější revizi na rozsáhlejším vzorku testovaných dat vzešlých z většího množství jazykových situací, v nichž *být* a *mít* stojí v opozici.

12 Seznam literatury a zdrojů

Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

ČERMÁK, František. *Frekvenční slovník mluvené češtiny*. Praha : Karolinum, 2007.

ČERMÁK, František; FILIPEC, Josef. *Česká lexikologie*. Praha : Academia, 1985.

ČERMÁK, František; HRONEK, Jiří; MACHAČ, Jaroslav. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. Praha : LEDA, 2009.

ČERMÁK, František; KŘEN, Michal. *Frekvenční slovník češtiny*. Praha : NLN, 2004.

DOČEKAL, Mojmir; KARLÍK, Petr; ZMRZLÍKOVÁ, Jana. *Czech in Generative Grammar*. Mnichov : Lincom, 2007.

FILIPEC, Josef; DANEŠ, František; MACHAČ, Jaroslav. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha : Academia, 1994.

FROMM, Erich. *Mít, nebo být*. Praha : Aurora, 2001.

HAVRÁNEK, Bohuslav. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Citováno dne 15. února 2014. Dostupné na <<http://ssjc.ujc.cas.cz/>>.

KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : NLN, 2002.

KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; RUSÍNOVÁ, Zdeňka. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : NLN, 2008.

KARLÍK, Petr. Syntaktické sloveso. *Naše řeč*. 1996, ročník 79, č. 2, s. 66–72.

KLÉGR, Aleš. *Tezaurus jazyka českého*. Praha : NLN, 2007.

KOPEČNÝ, František. *Základy české skladby*. Praha : SPN, 1962.

LOPATKOVÁ, Markéta; ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk; KETTNEROVÁ, Václava. *Valenční slovník českých sloves*. Praha : Karolinum, 2008.

MARVANOVÁ, Mira. Aspekty slovanského "mít" v gramatice : rigorózní práce. Praha : Univerzita Karlova, Ústav slavistických a východoevropských studií, 2008. Vedoucí práce František Čermák.

PALA, Karel; VŠIANSKÝ, Jan. *Slovník českých synonym*. Praha : NLN, 1996.

SVOZILOVÁ, Nad'a; PROUZOVÁ, Hana; JIRSOVÁ, Anna. *Slovesa pro praxi*. Praha : Academia, 1997.

ŠMILAUER, Vladimír. *Nauka o českém jazyku*. Praha : SPN, 1974.

ŠTÍCHA, František. *Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku*. Naše řeč, 1980, ročník 63, č. 1, s. 1–19.

13 Seznam příloh

Mezi přílohy patří dokumenty *mít.xls* a *být.xls*, které obsahují kompletní analýzu obou sloves, a dokument *být X mít.xls* s výslednými tabulkami. Přílohy jsou dostupné na CD, které náleží k diplomové práci.